

תקציבים ממשלתיים למגזר היהודי החרדי

ד"ר שלמה סבירסקי

אתי קונור

ירון יחזקאל

יולי 1998

מרכז אדוה

ת.ד. 36529, תל-אביב, טל. 03-5608871, פקס. 03.5602205

מבוא

הדיון הציבורי אודות תקציבים ממשלתיים למגזר החרדי מעמיד במרכז את ההקשר המפלגתי-פוליטי, דהיינו את "יכולת הסחיטה" של המפלגות החרדיות. הללו מצטיירות כמי שמנצלות את כוחן העולה כדי להשיג הקצאות חריגות, ההולכות וגדלות.

החריגות זכות להבלטה לנוכח דיווחים על מינהל לא תקין. דו"חות מבקר המדינה אכן מצביעים על אי-סדרים בחלק מהמוסדות החרדיים. זאת ועוד, קצב הגידול של ההקצאות התקציביות למגזר החרדי אכן גבוה, ואיכות הדיווח אכן רחוקה מלהיות מספקת

יחד עם זאת, לעניות דעתנו יש לבחון את שאלת ההקצאות התקציביות לחרדים על רקע תהליכים חברתיים, פוליטיים וכלכליים רחבים יותר

האוכלוסייה החרדית בישראל הולכת ומתגוננת. הגרעין המקורי הורכב ממה שהחוקר מנחם פרידמן כינה "חברת לומדים", ציבור תלמידי ישיבות הנסמכים לפרנסתם על נשותיהם ועל סיוע של המדינה בשיכון, בתמיכות של משרד הדתות, בקצבאות של המוסד לביטוח הלאומי ובדחיית השרות הצבאי פרידמן, 1991:57-58

ואולם, בשני העשורים האחרונים מתפשטת פעולתם של מוסדות חרדיים בקרב ציבור שלא הצליח לבסס את מעמדו החברתי באמצעות שוק העבודה הישראלי ומערכת החינוך הממלכתית. המדובר בעיקר, אך לא רק, בחלק מהציבור היהודי המזרחי בשכונות ובעיירות הפיתוח, המצטרף למוסדות חרדיים, ובראש ובראשונה לאלה של ש"ס

במלים אחרות, מה שהתחיל כקבוצה חברתית המתקיימת בשולי המשק מתוך בחירה, הולך ומתרחב כיום כתוצאה מגידול במספר הישראלים שהשתתפות בכוח העבודה ובמערכת החינוך אינה מבטיחה להם השגת מעמד חברתי יציב. מבחינה זאת, יש מקום להתייחס אל חלק מן ההקצאות למוסדות חרדיים כאל תקציבי רווחה עקיפים

מן הראוי להרחיב מעט. שוק העבודה ביישובי הפריפריה אינו יציב, ומתאפיין בריבוי של תעסוקות עתירות עבודה ובשכר נמוך: לפי נתוני הביטוח הלאומי, השיעור הממוצע של מקבלי שכר מינימום ומטה בעיירות הפיתוח עמד ב-1995 על 43.9% (מרכז אדוה, מקום מגורים ורמות שכר בישראל, 1995). סביר להניח שהתמונה דומה בשכונות ה"דרומיות" בערים הגדולות

מערכת החינוך הממלכתית אינה מבטיחה עתיד טוב יותר לחלק מהדור הצעיר. ב-1996, בכל עיירות הפיתוח למעט שתיים - יבנה וכרמיאל - היה שיעור הזכאים לתעודת בגרות מתוך קבוצת הגיל נמוך מן הממוצע הארצי (38.8%), שהוא נמוך כשלעצמו. למשל, באפקים, שדרות, קרית שמונה, אור עקיבא, בית שאן, קרית מלאכי, נתיבות ואור עקיבא - פחות מ-30% מבני הנוער זכו באותה שנה בתעודת בגרות מרכז אדוה, זכאים לתעודת בגרות לפי יישוב, 1994 - 1996

את הנתונים הללו יש לראות על רקע ההעמקה הכללית של הפערים החברתיים-כלכליים בישראל. ההכנסה של ישראלים רבים נמוכה: ב-1995, שלישי מן המשפחות עמדו, מבחינת הכנסותיהן מעבודה, מתחת לקו העוני. יתרה מזאת, ב-1997, 47% מן הנישומים לא שילמו מס הכנסה, כיון שלא הגיעו לסף המס התחתון

דרך אחרת להסתכל על אותה תופעה: ב-1995, 65% מכלל השכירים בישראל השתכרו פחות מן השכר הממוצע, ו-10% נוספים קיבלו שכר ממוצע. רק 25% השתכרו למעלה מן השכר הממוצע המוסד לביטוח לאומי, ממוצע שכר והכנסה לפי יישוב ולפי משתנים כלכליים שונים, 1994 - 1995, עמ' 70

הפערים גדלים. מאז 1986, חלקם בכלל ההכנסות של 7 העשירונים הנמוכים - 70% מאוכלוסיית ישראל - מצוי ברידה איטית אך עקבית, חלקם של שני העשירונים הגבוהים, ובמיוחד של העשירון העליון, מצוי בעלייה

הפערים הבין-עדיים ניכרים לא רק בקרב מי שהיו עולים, אלא גם בקרב ילידי הארץ. ב-1996, ההכנסה הכספית החודשית הממוצעת של משק-בית, שבראשו שכיר שעלה מאסיה או מאפריקה עד 1960, עמדה על 9,647 ש"ח, בעוד שזו של מקבילו יליד אירופה ואמריקה עמד על 13,418 ש"ח. התמונה חמורה יותר בקרב הדור שנולד בארץ: הכנסת משק-בית שבראשו שכיר מזרחי יליד הארץ עמדה על 8,762 ש"ח - כאלף ש"ח

פחות מן ההורים. לעומת זאת, הכנסת משק-בית שבראשו שכיר אשכנזי יליד הארץ עמדה על 13,097 ש"ח - כמעט זהה לזו של ההורים הלמ"ס, סקר הכנסות 1996, לוח 3

הפעולה של מוסדות ש"ס מתמקדת בקרב חלקים אלה של הציבור היהודי המזרחי, בשכונות, במושבים, ובעיירות פיתוח

בקרב הערבים אזרחי ישראל, התמונה קשה עוד יותר. ב-1996, עמדה ההכנסה החודשית הממוצעת של משק-בית שבראשו שכיר ערבי על 6,474 ש"ח לחודש (שם:שם). שיעור מקבלי שכר מינימום ומטה ביישובים ערביים עמד על 48.5% (מרכז אדוה, מקום מגורים ורמות שכר בישראל, 1995). כמחצית - 46.3% - מן המשפחות הערביות עמדו, מבחינת הכנסתן מעבודה, מתחת לקו העוני. המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית 1996/97, עמ' 72. התנועה האיסלמית, על מוסדות החינוך והצדקה שלה, צמחה בקרב חלקים אלה של הציבור הערבי, במידה רבה במקביל לתנועת ש"ס

לפחות מאז שנות ה-50, נוקטים ראשי המדינה, המשק וההסתדרות במדיניות אשר, מצד אחד, מתירה היווצרות של פערים גדולים בשכר, ומצד שני מפצה חלק מבעלי הכנסות הנמוכות באמצעות קצבאות למיניהן. למשל, ב-1959 הונהגו קצבאות הילדים בעקבות תנועת המחאה של ואדי סליב, על מנת לאפשר לעולים חדשים מארצות ערב רמת קיום מינימלית, אותה לא הצליחו להבטיח באמצעות שוק העבודה רוזנהק, 1995

מערכת הקצבאות היתה במשך שנים סלקטיבית באופייה. למשל, קצבאות הילדים של יוצאי צבא נועדו לפצות את הציבור המזרחי בשכונות ובעיירות הפיתוח, אך לא שולמו לערבים, שלא משרתים בצבא. חרדים, למרות שגם הם לא משרתים, קיבלו את הקצבה

נראה כי חלק מהתקציבים המופנים לגופים ולמוסדות חרדיים מהווים המשך של המדיניות הסלקטיבית. תקציבי התמיכות לחרדים משמשים בפועל כמערכת קצבאות סלקטיבית, הבאה להבטיח רמת חיים מינימלית לחלק מהמשפחות הישראליות שאינן יכולות לרכוש עמדה יציבה באמצעות שוק העבודה ומערכת החינוך הממלכתית. זוהי זווית ראייה אפשרית לבחינת תקציבים המממנים יום לימודים ארוך, ארוחה חמה, הכנסה צנועה או תוספות צנועות להכנסה, וכיו"ב

יוצא שהמדינה, באמצעות המוסדות החרדיים, מפעילה מערכת רווחה נוספת ומקבילה לזו שהוקמה על פי חוק. לו היתה לתנועה האיסלמית גישה דומה לתקציבי מדינה, סביר שהיא היתה שואפת לפתח מערכת דומה, על מנת להתמודד עם הבעיות של שוק העבודה במגזר הערבי ועם התפוקות הנמוכות של מערכת החינוך הממלכתית בו

מבחינה זאת, נראה כי הדיון הציבורי סביב ההקצאות למוסדות חרדיים צריך להתמקד לא רק בסוגיות של "מינהל תקין" אלא גם, אם לא בעיקר, במדיניות הכלכלית, החברתית והחינוכית בישראל

הנתונים אותם נראה להלן משקפים, במידה רבה, אובדן אמון של חלק מהציבור ביכולתה ו/או בנכונותה של המדינה להוביל להעלאת ההשכלה, הכישורים והשכר של כלל האוכלוסייה, דבר שהיה מאפשר למגזרים רחבים לחדור מן הפריפריה אל המרכז

בו בזמן משקפים הנתונים הענות מצד המדינה לדרישה לקיים מערכות רווחה ייחודיות, בנוסף ובמקביל למערכת הרווחה שהוקמה על פי חוק. מבחינת המדינה, ההקצאות לחרדים, גבוהות ככל שתהיינה, מהוות ככל הנראה חלופה זולה, יחסית להשקעה אוניברסלית בתשתית ובחינוך

ההקצאות הן גם חלופה כדאית, כי הן מספקות מענה לטווח קצר למצוקות ממשיות, ותורמות להקטינה, לפחות זמנית, של תחושת המצוקה

ממצאים עיקריים

עבודה זו בוחנת את הסעיפים המרכזיים בתקציבי ממשלה המיועדים לפציפית למגזר היהודי החרדי. העבודה מתרכזת בשלושה נושאים

חינוך - תקציבים המיועדים לחינוך במגזר החרדי, ממשד החינוך, משרד הדתות ומשרד העבודה והרווחה

הכשרה מקצועית - תקציבים המיועדים למגזר החרדי באגף להכשרה מקצועית במשרד העבודה והרווחה

שיכון - תקציבים המיועדים למגזר החרדי במשרד הבינוי והשיכון

ההקצבות הגדולות ביותר למגזר החרדי באות ממשרד הדתות, משרד החינוך ומשרד השיכון

כללי

התקציבים המופנים לגופים ולמוסדות חרדיים משמשים בפועל, בחלקם, כמערכת קצבאות סלקטיבית, הבאה להבטיח רמת חיים מינימלית לחלק מהמשפחות היהודיות בישראל שאינן יכולות לרכוש בטחון באמצעות שוק העבודה ומערכת החינוך הממלכתית. כך ניתן לראות את התקציבים המממנים יום לימודים ארוך, ארוחה חמה, הכנסה צנועה או תוספות צנועות להכנסה, וכו"ב

המוסדות החרדיים מפעילים, מבחינה זאת, בחסות המדינה ובמימונה, מערכת רווחה נוספת ומקבילה לזו שהוקמה על פי חוק

לו היתה לזרמים הדתיים המוסלמיים בישראל גישה דומה לתקציבי מדינה, הם היו בוודאי מפתחים מערכת דומה, כדי להתמודד עם הבעיות של שוק העבודה במגזר הערבי ועם התפוקות הנמוכות של מערכת החינוך הממלכתית בו

משרד הדתות

משרד הדתות, שתמיכתו במוסדות חינוך חרדיים מוצדקת לכאורה בכך שהם מכשירים רבנים, דיינים וכלי קודש, מסייע בפועל למוסדות חינוך רגילים לחלוטין של החינוך העצמאי (אגודת ישראל) ושל מעיין החינוך התורני (ש"ס), ובכך הופך למשרד חינוך ב', המעניק תמיכה ייחודית לחלק ממערכת החינוך היהודית בלבד

מספר הלומדים במוסדות חרדיים, כפי שהוא מדווח על-ידי משרד הדתות, עלה בין השנים 1980 ו-1997 פי 4.4. אין שיעור גידול מקביל בשום תחום אחר של מערכת החינוך. שיעור גידול זה גבוה משיעורי הגידול הבאים

שיעור הגידול של תלמידי תלמודי תורה ותלמידי ישיבות עליהם מדווח משרד החינוך

שיעור הגידול במערכת החינוך הכללית - בגני הילדים (1.2), בחינוך היסודי (1.2), בחינוך העל-יסודי (1.8) ובחינוך האוניברסיטאי 1.9

שיעור הגידול באוכלוסיית התלמידים הערבים 1.5

מספר הלומדים במוסדות חרדיים לגילאי 12 - 17, כפי שהוא מדווח על-ידי משרד הדתות, מהווה כ-21% מכלל בני הנוער היהודי בגילאים אלה. זאת ועוד: נתוני משרד הדתות ביחס לתלמידים חרדיים בעל-יסודי שונים מנתונים מקבילים של משרד החינוך

תקציב התמיכה במוסדות חרדיים של משרד הדתות גדל, בין 1980 ל-1998, פי 6.3

מן הנתונים המתפרסמים על-ידי משרד הדתות, לא ברור מהו היעד של התמיכות ומה השימוש בהן. כיון שהתמיכות ניתנות למוסדות, ולא לתלמידים, סביר שלפחות חלק מהן מיועד למימון המנגנון הפקידותי, כוח ההוראה והוצאות אחזקה

נראה כי תעריף התמיכה לפי תלמיד שמעניק משרד הדתות למוסדות חרדיים אינו מבוסס על עלויות ממשיות, אלא נגזר מגודל התקציב הכולל שמשיגות המפלגות הדתיות

הרושם המתקבל מעיון בנתוני תקציב התמיכות הוא שהעלויות והירידות נובעות משינויים במעמד המפלגות החרדיות - ולא משינויים בצרכים הכלכליים של המוסדות החרדיים

משרד החינוך

נתוני משרד החינוך על תלמידים חרדיים אינם מלאים ומקיפים

נתוני האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי שונים, או שאינם תואמים, נתונים שמפרסם הגף לכלכלה ולסטטיסטיקה

פקידי המשרד מודים שאין להם נתונים מלאים

בין 1990 ו-1998, גדל תקציב רשת "החינוך העצמאי" של אגודת ישראל ב-11%, ותקציב רשת "מעין החינוך התורני" של ש"ס ב-305 אחוז

מספר שעות תקן לתלמיד בשתי הרשתות החרדיות גבוה יותר מאשר בזרם הממלכתי ובזרם הממלכתי-דתי

משרד העבודה והרווחה

ילידים ונוער חרדיים יש ייצוג-יתר בין הילדים המופנים לפנימיות על-ידי השרות לילד ולנוער של משרד העבודה והרווחה, המטפל בילדים שמשפחותיהם אינן מסוגלות למלא את צרכיהם

משרד העבודה והרווחה מעניק לפנימיות חרדיות תמיכה ייחודית, בנוסף על תקציב השרות לילד ולנוער, בסך 56 מיליון ש"ח

האגף להכשרה מקצועית של משרד העבודה והרווחה מקיים, מאז 1997, קורסים להסבה מקצועית של חרדים, במגמה להגדיל את שיעור ההשתתפות שלהם בכוח העבודה

משרד הבינוי והשיכון

משרד השיכון פועל להטבת תנאי הדיור של האוכלוסייה החרדית בשלוש דרכים, כלהלן

הקצאת שטחי קרקע ייעודיים לאוכלוסיה המוגדרת כבעלת צביון דתי

הכללת יישובים חרדיים באזורי עדיפות לאומית

כתוצאה משתי הטבות אלה, שיעור המימוש של הזכאות למשכנתאות בקרב האוכלוסיה החרדית, בעיקר בשטחים, היה ב-1997 גבוה מן הממוצע

הקצאת דיור ציבורי

האוכלוסייה החרדית

האוכלוסיה החרדית משתנה ומתגוננת. על תלמידי הישיבות של אגודת ישראל ועל החצרות החסידיות המזרח-אירופיות מתווספים תלמידי מוסדות החינוך של ש"ס

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינה אוספת או מפרסמת נתונים נפרדים אודות האוכלוסיה החרדית. האומדנים הידועים נסמכים על שיעורי הלמידה במוסדות חינוך חרדיים. כך, אומדן שהתפרסם לאחרונה על-ידי ד"ר מומי דהן מבנק ישראל, קובע כי החרדים מונים 6% מן האוכלוסיה הישראלית האומדן התבסס על סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שבו כלולה שאלה אודות מוסד הלימודים האחרון בו למד הנפקד. אלה שענו כי למדו בישיבה גדולה או גבוהה סווגו כ"חרדים" דהן, 8.1.98

על משקל החרדים בקבוצות גיל ספציפיות ניתן ללמוד מנתוני משרד החינוך ומשרד הדתות. כפי שנראה להלן, נתוני משרד הדתות הם בלתי אמינים, ואילו נתוני משרד החינוך אינם מלאים ומקיפים, כפי שמודים אנשי משרד החינוך עצמו

לפי אומדן אחד שפירסם משרד החינוך, ב- 1997 היו 5,300 תלמידים בני 17 במגזר החרדי שלמדו במוסדות שאינם מגישים את תלמידיהם לבחינות הבגרות (משרד החינוך, נתוני בחינות בגרות תשנ"ז (1997), עמ' 1). אם האומדן קרוב למציאות, יוצא שהחרדים מהווים 5.2% מכלל 101,000 בני ה-17. האומדן חובר משני מרכיבים: מספר תלמידי כיתה א' בחינוך העצמאי ב- 1985 (השנה בה היו בני ה-17 הנ"ל בכיתה א'), בתוספת התלמידים במוסדות "פטור" חרדיים (על מוסדות פטור - ר' להלן). כיון שהנתונים על תלמידי מוסדות ה"פטור", בהם לומדים מכיתה א' עד ח', אינם מתפרסמים לפי כיתה, חולק סך כל התלמידים ב- 8 - אהוד בר, המחלקה לכלכלה ולסטטיסטיקה במשרד החינוך; שיחה טלפונית, 14.6.98

כיום, משקל התלמידים החרדים בחינוך היסודי גבוה יותר. לפי נתוני משרד החינוך, בשנת 1997 היוו תלמידי "החינוך העצמאי" ותלמידי מוסדות "פטור", שרובם חרדיים, 11.1% מכלל 700 אלף תלמידי החינוך היסודי, יהודים וערבים, ו- 14.3% מכלל תלמידי החינוך היסודי היהודים (משרד החינוך, מערכת החינוך בראי היישובים, 1997: 144). ואולם, אין לראות בנתון זה מדד לגודל האוכלוסייה החרדית הבוגרת, שכן במקומות רבים שולחים הורים שאינם דווקא חרדים, את ילדיהם לבתי-ספר חרדיים

אזורי מגורים

ד"ר דהן מציג במחקרו הנ"ל אומדן ולפיו 40% מהחרדים בישראל מתרכזים בירושלים, ו- 30% נוספים בבני ברק - שם:שם

ואולם, מזה כשני עשורים גובר הפיזור של האוכלוסייה החרדית. בירושלים ובבני ברק הוקמו שכונות חרדיות חדשות: בירושלים - רמות אלון, סנהדריה המורחבת, הר נוף ועוד; בבני ברק - רמת הרצוג, רמת אהרן, רמת אלחנן ועוד (פרידמן, 1991: 135). שכונות חרדיות חדשות הוקמו ביישובים שבהם היו קודם ריכוזים חרדיים קטנים: אשקלון, אשדוד, באר שבע, חצור הגלילית, טבריה, נס ציונה, צפת, קדימה, ראשון לציון. שכונות חרדיות הוקמו גם ביישובים בפריפריה, בהם עלות הדיור נמוכה: לדוגמא - אפקים, שדרות, נתיבות, קרית מלאכי, קרית גת ומגדל העמק

בנוסף הוקמו בשנים האחרונות יישובים חרדיים חדשים בשטחים: עמנואל, אלעד, מודיעין עלית, ביתר עלית, ומתתיהו

דרך אחת לעמוד על מידת הפיזור של האוכלוסייה החרדית היא לבדוק את שיעור ההצבעה למפלגות חרדיות בבחירות לכנסת (פרידמן, 1991: 138 - 139). לדוגמא, בבחירות לכנסת ה-12 זכתה ש"ס ליותר מ- 10% מהקולות ביישובים הבאים: אופקים, אור עקיבא, אשדוד, באר יעקב, בית שאן, בית שמש, בית שאן, גדרה, גן יבנה, דימונה, טבריה, ירוחם, נתיבות, צפת, ראש העין, רכסים ושדרות (שם: 185). אך צריך לציין כי חלק ממצביעי ש"ס, אחת המפלגות החרדיות הגדולות, אינם חרדים בהכרח, וחלקם אף חילונים

דרך שנייה לעמוד על מידת הפיזור של האוכלוסייה החרדית מתבססת על מספר הלומדים במוסדות חינוך חרדיים. נתונים שכאלה מתפרסמים על-ידי משרד החינוך. להלן מוצגים היישובים שבהם שיעור תלמידי החינוך העצמאי עומד על 10% ומעלה מתלמידי החינוך היסודי ביישוב. כפי שכבר ציינו, העובדה שהבן או הבת לומדים בבית-ספר חרדי אינה מלמדת בהכרח על כך שההורים נמנים על הקהילה החרדית: לדוגמא, הורים רבים רושמים את ילדיהם למעונות יום, גני ילדים או תלמודי תורה של ש"ס בגלל שהתשלום הנדרש בהם נמוך מזה הנדרש במוסדות לא חרדיים

הנתונים מוצגים בלוח 1 להלן

לוח 1. יישובים בהם תלמידי החינוך העצמאי מהווים 10% ומעלה

מכלל תלמידי החינוך היסודי

אשדוד	10
רחובות	10

11	בית שמש
11	טבריה
11	ערד
12	אור יהודה
13	עכו
13	צפת
16	יבנה
19	חצור הגלילית
22	נתיבות
23	אפקים
23	גני תקווה
23	ירוחם
26	מועצה אזורית נחל שורק
28	ירושלים
29	באר יעקב
37	זכרון יעקב
52	ביתר עלית
54	מועצה אזורית מרחבים
57	רכסים
75	בני ברק
82	עמנואל

חינוך

מערכת החינוך החרדית מקבלת תקציבים משלושה משרדי ממשלה, כלהלן

משרד החינוך

מממן את רשתות החינוך של אגודת ישראל ("החינוך העצמאי") ושל ש"ס ("מעין החינוך התורני"), וכן מוסדות פטור

משרד הדתות

מעניק תמיכות למוסדות חינוך חרדיים, על בסיס של מספר תלמידים/ות

משרד העבודה

מממן את השהות בפנימייה של ילדים בסיכון הלומדים בפנימיות חרדיות
להלן נדון בסעיפים המרכזיים של תקציבי משרדים אלה המופנים לחינוך החרדי

משרד החינוך

בשנת 1998, עומד התקציב של שתי רשתות החינוך החרדיות, זו של אגודת ישראל, הקרויה "החינוך העצמאי", וזו של ש"ס, הקרויה "מעין החינוך התורני", על כ- 600 מיליון ש"ח במחירים שוטפים; משרד האוצר, הוראות תקציב משרד החינוך 1998

שתי הרשתות מתפקדות באופן אוטונומי, ובנפרד ממערכת החינוך הממלכתית. חוק חינוך ממלכתי משנת 1953 הכיר ברשת החינוך שהקימה אגודת ישראל כרשת בעלת אוטונומיה חינוכית ובעלת מעמד מינהלי עצמאי, ומכאן שמה "החינוך העצמאי". בתחילת שנות ה-90 החליטה הממשלה להעניק מעמד דומה גם לרשת בתי-הספר של ש"ס, "מעין החינוך התורני". לשתי הרשתות יש מטות ניהוליים עצמאיים. הרשתות הן הקובעות את תכנית הלימודים ומפקחות על יישומה. הרשתות מקבלות את תקציבן באופן גלובלי ישירות ממשרד החינוך, ומנהלות אותם באופן עצמאי. בספרי התקציב של משרד החינוך מוקצה לכל רשת סעיף תקציבי נפרד

לוח 2 להלן מציג את תקציבי שתי הרשתות בשנים 1990 עד 1998

לוח 2. תקציבי משרד החינוך לרשתות החינוך החרדי

החינוך העצמאי (אגודת ישראל) ומעין החינוך התורני ש"ס

באלפי ש"ח, במחירים קבועים לשנת 1997

% שינוי - 1990 1998	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990	
111%	444,039	424,745	431,387	413,548	335,020	274,301	281,550	250,452	210,424	חינוך עצמאי
305%	112,398	89,296	74,581	66,987	51,009	24,858	27,005	26,880	27,713	מעין התורה

מקור: משרד האוצר, הוראות תקציב משרד החינוך, שנים שונות

כפי שניתן לראות, תקציבי שתי הרשתות גדלו בעשור האחרון באורח ניכר. הגידול המשמעותי ביותר נרשם ברשת "מעין החינוך התורני": בעוד שתקציב "החינוך העצמאי" גדל ב-111%, זה של "מעין החינוך התורני" גדל ב-305 אחוז

האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי

במשרד החינוך, האגף האחראי על שתי הרשתות החרדיות הגדולות הוא אגף החינוך המוכר שאינו רשמי

האגף אחראי, מלבד הרשתות החרדיות, גם על מוסדות "פטור" (הסבר להלן), ועל מוסדות פרטיים למיניהם, יהודיים ונוצריים כאחד

הצעת התקציב של משרד החינוך מציינת כי בשנים האחרונות הוכפלה האוכלוסייה המתקצבת באמצעות "החינוך המוכר שאינו רשמי" (משרד האוצר, הצעת תקציב משרד החינוך לשנת הכספים 1998/1999 דברי הסבר, עמ' 207). חלק עיקרי של הגידול נרשם בבתי-הספר החרדיים

לוח 3 להלן מציין את מספר התלמידים הנתונים לפיקוחו של האגף לחינוך המוכר שאינו רשמי בשנים 1996 עד 1998, כולל התלמידים הלא-יהודיים והלא-חרדים. פירוט קצר של כל אחד מסוגי המוסדות מופיע בעמוד הבא

הלוח לקוח מתוך הצעת התקציב של משרד החינוך לשנת 1998. הנתונים שבלוח נמסרו לתקציבנים על-ידי האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי. הנתונים אינם מקבילים לאלה המתפרסמים על ידי הגוף לכלכלה ולסטטיסטיקה במשרד החינוך, האחראי על הפירסום מערכת החינוך בראי המספרים. למשל, הנתון עבור "חטיבות עליונות חרדיות", המופיע בלוח שלהלן, שונה מן המספרים המופיעים בפירוט מערכת החינוך בראי המספרים ר' פירוט בעמ' 12 להלן

לוח 3. תלמידים בחינוך המוכר שאינו רשמי, 1996 - 1998

1998 תחזית	1997	1996	גיל/כיתה	
גני ילדים				
30,000	26,460	20,000	5 - 3	723 כיתות גן פרטיים
93,000	82,560	60,300	5 - 3	2,919 כיתות גן - תאגידיים
בתי-ספר יסודיים				
50,198	51,459	48,631	א' - ח'	מרכז החינוך העצמאי
10,592	9,448	8,417	א' - ח'	מעין החינוך התורני
13,700	11,253	9,855	א' - ח'	חינוך מוכר עברי
15,000	13,874	12,033	א' - ח'	חינוך מוכר ערבי
מוסדות פטור				
2,600	2,579	2,681	א' - ח'	תלמודי תורה אל המעיין
27,300	25,919	24,158	א' - ח'	תלמודי תורה פטור
17,000	15,380	13,300	ט' - י"ב	חטיבות עליונות חרדיות - בנים
17,000	16,000	13,654	ט' - י"ב	חטיבות עליונות חרדיות - בנות

סוגי מוסדות הכלולים בחינוך המוכר שאינו רשמי

רשת החינוך העצמאי

ב-1998 כוללת רשת "החינוך העצמאי" של אגודת ישראל 140 בתי-ספר יסודיים ובהם 4,200 מורים המלמדים 50,198 תלמידים הצעת תקציב לשנת הכספים 1998 ודברי הסבר, משרד החינוך, התרבות והספורט, 1997, עמ' 211

רשת מעיין החינוך התורני

מרכז "מעין החינוך התורני" זכה להכרה כרשת חינוך עצמאית, הזכאית לתקצוב נפרד, כמו רשת החינוך של אגודת ישראל. הדבר התבטא בשינוי בחוק יסודות התקציב, ולפיכך יש לרשת החינוך של ש"ס סעיף תקציבי נפרד, הבנוי על אמות מידה שוות לאלה של רשת "החינוך העצמאי" של אגודת ישראל שם: 222

מוסדות חינוך של ש"ס שתיפקדו במעמד של מוסדות "פטור" אמורים לעבור למעמד של מוסדות מוכרים שאינם רשמיים, ויחולו עליהם כל החובות והתנאים של הרישוי וההכרה שם: 222

לפי תחזית הכלולה בהצעת התקציב לשנת 1998 יש לרשת "מעין החינוך התורני" 83 מוסדות, עם 1,700 מורים ו-10,592 תלמידים שם: 222

מוסדות פטור

מוסדות שהוכרו על-ידי משרד החינוך כ"פטורים ממילוי התנאים הכלליים של מערכת החינוך ונקבעו להם תנאים מיוחדים, הפוטרים אותם ממילוי הוראות חוק חינוך חובה" הצעת תקציב לשנת הכספים 1998 ודברי הסבר, משרד החינוך, עמ' 212

מוסדות "פטור" אינם מתוקצבים כמו "החינוך העצמאי" או חינוך מוכר אחר, אלא מקבלים הקצבה לפי מספר התלמידים (שם:שם). הצעת התקציב אינה מפרטת מה גודל ההקצבות וכיצד הן נקבעות. פניותינו בעניין זה לגב' לבנה אברמוביץ', מנהלת האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, לא נענו

ב-1998 למדו במוסדות "פטור" 26,000 תלמידים ב-120 תלמודי תורה: מתוכם 49 בירושלים ו-38 בבני ברק - שם: 212-216

חינוך מוכר אחר

בקטיגוריה זו כלולים מוסדות המופעלים על-ידי עמותות או גופים ציבוריים אחרים, שאינם רשתות חינוך. הרשימה כוללת 90 מוסדות, ובהם 30 בתי-ספר נוצריים, כמה עשרות מוסדות חרדיים, וכן בתי-ספר תיכוניים יהודיים פרטיים למיניהם, כדוגמת בית-הספר הריאלי בחיפה, האקדמיה עש רובין בירושלים, ובתי-הספר בוואר, מדרשת עמליה, הימלפרב ואמנויות בירושלים

ב-1998 למדו בתשעים המוסדות הללו 28,700 תלמידים - 13,700 מתוכם יהודים, ו-15,000 ערבים שם: 208

שעות תקן

בדרך כלל קשה להגיע לנתונים אודות רמת התקצוב של הרשתות השונות. ואולם, הצעת התקציב של משרד האוצר לשנת 1998 מציינת את מספר שעות התקן ב"חינוך העצמאי" ובמעין החינוך התורני

לפי נתונים אלה, המוצגים בלוח 4, יוצא כי שתי הרשתות החרדיות נהנות מכמות גדולה יותר של שעות תקן לתלמיד מבת-ספר ממלכתיים רגילים, הן במגזר היהודי והן במגזר הערבי. הרשת של ש"ס נהנית ממספר שעות תקן גבוה במיוחד. לשם השוואה אנו מביאים את ממוצע השעות לתלמיד בבתי-ספר יסודיים ממלכתיים במגזר היהודי ובמגזר הערבי

לוח 4. שעות תקן לתלמיד ב- 1997

שעות לתלמיד	הזרם
1.6	החינוך העצמאי יסודי + גן
2.2	מעין התורה יסודי + גן
1.4	ממלכתי - מגזר יהודי יסודי
1.3	ממלכתי - מגזר ערבי יסודי

מקורות: משרד האוצר, הצעת תקציב לשנת הכספים 1998 ודברי הסבר, משרד החינוך, התרבות והספורט, 1997, עמ' 211 ו-222; משרד החינוך, מערכת החינוך בראי היישובים, 1997, לוח ה.2.

הגב' ורדה שיפר חקרה את הקצאות משרד החינוך לחינוך החרדי, ופירסמה נתונים (ר' לוח 5 להלן) אשר, הגם שהם שונים במעט, מחזקים את התמונה העולה מלוח 4

לוח 5. שעות תקן, לפי זרם - ממצאי הגב' ורדה שיפר

שעות תקן לתלמיד	ממלכתי/ ממלכתי-דתי	החינוך העצמאי	מעין החינוך התורני
1996	1.29	1.57	1.69
1997	1.36	1.56	2.00

מקור: הלוח פורסם בעתון הארץ מיום 5.3.98; נכונות הנתונים אושרה על-ידי הגב' ורדה שיפר

נתוני משרד החינוך על אוכלוסיית התלמידים החרדית

נתוני משרד החינוך אודות אוכלוסיית התלמידים במוסדות חרדיים הם בעייתיים. הדבר נכון במיוחד בכל הנוגע למוסדות על-יסודיים.

להלן מספר דוגמאות:

בחוברת הצעת תקציב משרד החינוך לשנת 1998 ודברי הסבר (עמ' 208) מצויין מספר של 31,380 תלמידים ב"חטיבות עליונות חרדיות" (כיתות ט' - י"ב) בשנת 1996. לעומת זה, בחוברת מערכת החינוך בראי המספרים 1997 (לוח ג. 11) מוצג נתון ולפיו תלמידי חטיבות עליונות של החינוך ה"עצמאי ואחר" בשנת 1996 היוו 8.4% מכלל 242,500 תלמידי החטיבות העליונות בישראל - דהיינו, סך של 20,370 תלמידים. יצויין כי הקטגוריה "עצמאי ואחר" כוללת גם מוסדות לא חרדיים

מפרסומי משרד החינוך, לא ברור מה ההבדל בין "חטיבות עליונות חרדיות" ובין "ישיבות". מכל מקום, החוברת מערכת החינוך בראי המספרים 1997 מציינת מספר של 14,200 תלמידי ישיבות בשנת 1995/96 (לוח ג. 2). הגב' לבנה אברמוביץ', מנהלת האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, מסרה לנו כי לדעתה המונח "חטיבות עליונות חרדיות" כולל גם ישיבות

בחוברת נתוני בחינות הבגרות תשנ"ז - 1997 מפרסם משרד החינוך נתון ולפיו ב- 1997 היו כ- 5,300 בני 17 חרדים שלמדו במוסדות שלא מגישים לבחינות בגרות (עמ' 1). מר אהוד בר מן הגף לכלכלה ולסטטיסטיקה במשרד החינוך מסר לנו כי מדובר באומדן שהוא עצמו ערך, ואשר חובר משני מרכיבים: מספר תלמידי כיתה א' בחינוך העצמאי ב- 1985 (השנה בה היו בני ה- 17 הנ"ל בכיתה א'), בתוספת התלמידים במוסדות "פטור" חרדיים. כיון שהנתונים על תלמידי מוסדות ה"פטור", בהם לומדים מכיתה א' עד ח', אינם מתפרסמים לפי כיתה, חולק סך כל התלמידים ב- 8 - אהוד בר, שיחה טלפונית, 12.6.98

בחוברת הצעת תקציב משרד החינוך לשנת 1998 ודברי הסבר כתוב שמוסדות "פטור" אינם מתוקצבים כמו החינוך המוכר, אלא מקבלים הקצבה לפי תלמיד (עמ' 212). החוברת אינה מפרטת מה היה גובה ההקצבה ב- 1998, והאם ההקצבה ניתנת למוסד הבודד או לרשתות - "החינוך העצמאי" ומעיין החינוך התורני

מר אהוד בר מן הגף לכלכלה ולסטטיסטיקה במשרד החינוך מסר לנו כי אין למשרד נתונים מקיפים ומפורטים אודות אוכלוסיית התלמידים החרדית. עוד מסר לנו כי נסיון שנעשה בעת כהונתה של הממשלה הקודמת לכנס ניצגי משרדים שונים כדי ליצור מסד נתונים אחד הסתיים בלא כלום

הגב' לבנה אברמוביץ' אמרה כי אינה יודעת מה מקור הנתונים שמפרסם הגף לכלכלה ולסטטיסטיקה, במסגרת הפרסום השנתי מערכת החינוך בראי המספרים. הגב' אברמוביץ' לא טרחה להשיב בכתב על סדרת שאלות שהצגנו לה אודות סתירות בנתונים של משרד החינוך. בשיחה טלפונית קצרה מאוד, שהתנהלה בעקבות איום לפנות לשר החינוך או למשרד מבקר המדינה, אמרה שאינה יודעת מה מקור ההבדלים בין הנתונים על תלמידי האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, המוצגים בהצעת התקציב לשנת 1998, ובין אלה המוצגים על-ידי הגף לסטטיסטיקה ולכלכלה, במסגרת הפרסום מערכת החינוך בראי המספרים

משרד הדתות

משרד הדתות משתתף במימון מערכת החינוך החרדית בדרך של הענקת תמיכות כספיות למוסדות תורניים על בסיס של מספר התלמידים/ות. הסעיף המיועד לכך בתקציב משרד הדתות נקרא "הלכה, חקר ולימוד תורני". ב- 1998 עמד תקציב סעיף זה על 959.6 מיליון ש"ח (במחירים שוטפים) - 62.2% מהתקציב הכולל של משרד הדתות לאותה שנה - משרד האוצר, הוראות התקציב לשנת הכספים 1998, המשרד לענייני דתות

המשרד מצדיק את התמיכות לפי תלמיד ל"ישיבות", באומרו שהן מיועדות "לסייע בהכשרת רבנים, דיינים וכלי קודש רוחניים כחלק אינטגרלי באספקת צרכי הדת במדינת ישראל" (שם: 37) זהו, כמובן, אחד הייעודים המוצהרים של משרד דתות. ואולם בפועל, התמיכות ניתנות גם למוסדות שאינם עוסקים באופן ישיר בהכשרת "רבנים, דיינים וכלי קודש רוחניים", אלא הם מוסדות חינוך תיכוניים לכל דבר, הנמנים על הזרמים החרדיים, ומקבילים לחלוטין לבתי-ספר תיכוניים לא-חרדיים. משרד הדתות חורג מתפקידו המוצהר ומשמש כמשרד חינוך ב' - לחלק מהישראלים ולחלק מהיהודים בלבד

משרד החינוך, מצדו, נוהג במוסדות אלה כאילו אינם "שלו" במלוא מובן המלה, דבר המשתקף במחסור בנתונים מקיפים ואיחידים. הדבר משתקף גם בבלבול הקיים בכל הנוגע לסיווג המוסדות: כפי שראינו, נראה

שמוסדות הקרויים בפרסום אחד של משרד החינוך "ישיבות" מופיע בפרסום אחר תחת השם חטיבות עליונות חרדיות

הסעיף "הלכה, מחקר ולימוד תורני" כולל שלושה תת-סעיפים עיקריים

1. תמיכות בישיבות לתלמידים מעל גיל 18

2. תמיכות בישיבות לתלמידים עד גיל 18

3. הבטחת הכנסת מינימום לאברכי כוללים

החלוקה התקציבית בין שלושה תת-סעיפים אלה היתה ב- 1998 כלהלן במחירים שוטפים

לוח 6. תקציב "הלכה, חקר ולימוד תורני", 1998

התקציב	% מכלל תקציב התמיכות	
ישיבות מעל גיל 18	577.2 מיליון ש"ח	60%
ישיבות עד גיל 18	222.0 מיליון ש"ח	23%
הבטחת הכנסה לאברכים	106.8 מיליון ש"ח	11%

המקור: משרד האוצר, הוראות תקציב משרד הדתות לשנת 1998

הערה: הלוח מציג רק את הסעיפים המרכזיים של תקציב התמיכות, לכן הסכומים לא מסתכמים ב- 100 אחוז

לוח 7 להלן מציג את הנתונים העיקריים עליהם נסמך תקציב "הלכה, מחקר ולימוד תורני" בין השנים 1980 - 1998: מספר התלמידים עליהם מדווח משרד הדתות, תקציב משרד הדתות לתמיכה בתלמידי מוסדות חרדיים, ותעריף התמיכה לתלמיד

לוח 7. מספר התלמידים המדווחים על-ידי המוסדות החרדיים,

תקציב התמיכה של משרד הדתות במוסדות החרדיים,

ותעריף התמיכה לתלמיד, 1980 - 1997

שנה	מספר תלמידים	תקציב תמיכה בישיבות	תעריף חודשי לתלמיד
1980	46,292	123,530	148
1981	48,000	133,513	227
1982	50,847	466,358	491

338	379,963	53,293	1983
153	157,939	54,600	1984
292	166,521	60,432	1985
125	234,184	64,697	1986
294	235,832	75,139	1987
318	308,405	78,065	1988
271	307,877	85,930	1989
288	300,552	94,121	1990
.א.ג.	521,197	.א.ג.	1991
528	768,538	116,245	1992
485	711,743	128,424	1993
412	689,906	139,102	1994
.א.ג.	700,015	147,873	1995
.א.ג.	701,298	159,154	1996
354	699,900	192,802	1997
--	776,713	--	1998

מקור: משרד האוצר, הצעת תקציב ודברי הסבר, שנים נבחרות, משרד הדתות

הערות: תקציב תמיכה בישיבות - במחירי 1997, באלפי ש"ח "תעריף חודשי לתלמיד" - התעריף המוצג הוא התעריף לתלמיד במוסדות לגיל העל-יסודי: מתיבתא, ישיבה קטנה, ישיבה תיכונית, ישיבה מקצועית. הנתונים הם במחירי 1997

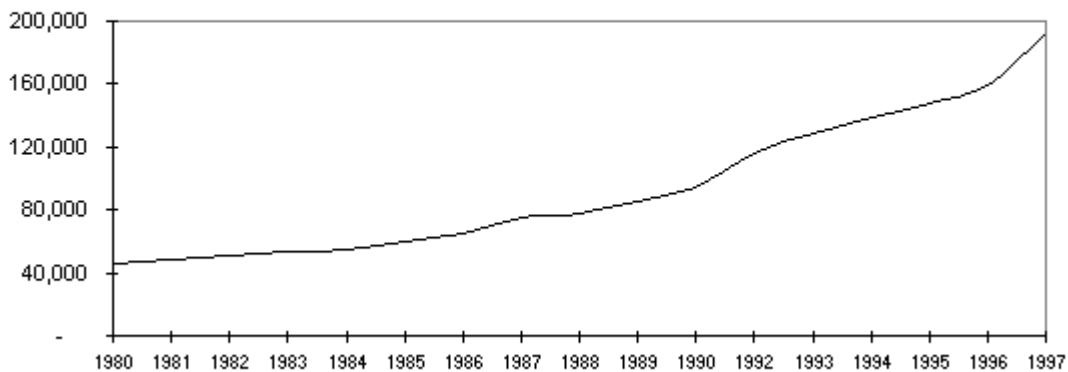
תקציב משרד הדתות לתמיכה במוסדות חרדיים ותעריף התמיכה בתלמיד על-יסודי חרדי, 1980 - 1997

המקור: משרד האוצר, הצעת תקציב משרד החינוך לשנת הכספים ודברי הסבר, שנים שונות.

מספר התלמידים הכולל במוסדות המדווחים על-ידי משרד הדתות, 1980 - 1997

מספר תלמידים

המקור: משרד האוצר, הצעת תקציב משרד החינוך לשנת הכספים ודברי הסבר, שנים שונות.

מבנה מערכת התמיכות של משרד הדתות

משרד הדתות נותן תמיכה חודשית לפי תלמיד למוסדות אשר, לפי הגדרתו, "מקיימים לימודים תורניים". ההגדרה מאפשרת לממן שיעורים תורניים גם במוסדות חינוך שאינם חרדיים. המשרד מצוין תנאים להכרה במוסדות לצרכי תמיכה. לדוגמא: כולל זוכה להכרה רק אם מספר התלמידים בו עומד על 20 לפחות (משרד האוצר, הצעת תקציב לשנת הכספים 1998 ודבר הסבר, עמ' 39). ואולם, בערי פיתוח וביישובים שבקו העימות או מעבר לקו הירוק, יכול כולל לקבל הכרה גם אם רשומים בו רק 5 תלמידים - שם: שם

מן הנתונים המתפרסמים על-ידי משרד הדתות, לא ברור מהו היעד של התמיכות ומה השימוש בהן. כיון שהתמיכות ניתנות למוסדות, ולא לתלמידים, סביר שלפחות חלק מהן מיועד למימון המנגנון הפקידותי, כוח ההוראה והוצאות אחזקה

משרד מבקר המדינה ציין בדו"ח שלו משנת 1993 כי "התעריפים שעל פיהם חושבו התמיכות ... לא נקבעו על פי עלויות החזקה של התלמידים ושל המוסדות" (מבקר המדינה, דו"ח שנתי 44, עמ' 345). בהתייחסו באופן ספציפי לאברכי כוללים, מצא משרד מבקר המדינה אז כי משרד הדתות "לא קבע... האם תמיכתו מיועדת לכיסוי המלגה או להוצאות אחרות של המוסד" שם:354

הנתונים המוצגים בתרשימים שבעמוד 16 לעיל מחזקים את הספקות שהביע משרד מבקר המדינה באשר ליעד ולשימוש בכספי התמיכות. התעריף החודשי לתלמיד ידע במהלך השנים עליות וירידות רבות. אילו שיקפו התעריפים עלות ריאלית של אחזקת תלמיד/ה, עלולות היו ירידות דראסטיות בתעריף, כדוגמת אלה שהתרחשו, עבור חלק מן המוסדות או עבור כולם, בשנים 1984, 1986 ו-1993, לגרום לסגירת מוסדות או לצמצום משמעותי בפעילותם - דברים שככל הידוע לא התרחשו בפועל; נהפוך הוא, מספר התלמידים המדווחים עלה באופן רצוף במשך כל התקופה

באותה מידה ניתן לומר כי אם התעריפים משקפים עלויות ריאליות, קשה להציע הסבר כלכלי לעליות החדות בתעריפים שנרשמו בשנים 1981, 1982, 1985, 1987, ו-1992

הרושם המתקבל מעיון בתרשימים הוא שהעליות והירידות נובעות משינויים במעמד המפלגות החרדיות - ולא מבדיקה כלכלית של צרכי המוסדות החרדיים. נראה כי התעריף נגזר, בפשטות, מגודל התקציב הנקבע בהסכמים קואליציוניים

סוגי המוסדות

ניתן לחלק את המוסדות לפי קבוצות הגיל להן הם מיועדים: עד גיל 18 ומעל גיל 18. להלן נציין כמה סוגי מוסדות בולטים עבור כל אחת משתי קבוצות הגיל

עד גיל 18

מתיבתא - לבני 12 - 14, מקביל לשכבה העליונה של בית-הספר היסודי וחיבת הביניים

ישיבה קטנה - לבני 14 - 17

מעל גיל 18

ישיבה גבוהה - לבוגרי חינוך על-יסודי וישיבות קטנות

ישיבת הסדר - ישיבה גבוהה המשלבת שירות חובה בצבא

כולל - לבעלי משפחה, בוגרי ישיבות גבוהות או ישיבות הסדר

ישיבות לבעלי/ות תשובה - לבוגרי חינוך כללי מעל גיל 17 שחזרו בתשובה

לוח 8 להלן מציג את תעריף התמיכה לפי תלמיד במוסדות השונים בחודש מאי 1997.

לוח 8. תעריף תמיכה חודשית לתלמיד/ה במוסדות חינוך חרדיים, 1997

354	מתיבתא
354	ישיבה קטנה
354	ישיבה תיכונית
354	ישיבה מקצועית
523	ישיבה גדולה
652	ישיבת בעלי תשובה
672	ישיבת הסדר
652	כולל יום שלם
326	כולל חצי יום
276	אולפנה
439	בעלות תשובה

מקור: משרד האוצר, הוראות התקציב לשנת הכספים 1998 ודברי הסבר, משרד הדתות.

עיון בלוח 7 לעיל ובתרשימים שבעמוד 15 מעלה כי ב- 1982 וב- 1992 נרשמו עליות גבוהות במיוחד. ב- 1982 נבע הדבר מהסכם קואליציוני בין הליכוד והמפלגות הדתיות והחרדיות משנת 1981 משרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי '37, עמ' 387

בשנת 1992 נרשמה שוב קפיצה גדולה, כאשר תעריף התמיכה לפי תלמיד כמעט והוכפל ברוב סוגי המוסדות. הדבר היה קשור להחלטה לכלול את מה שנקרא עד אז בשם "כספים ייחודיים" בתוך תקציב המדינה

מאז, יש שחיקה בתעריפי התמיכה לפי תלמיד, אלא שזו שחיקה ביחס לקפיצה החדה של 1992 - ולא ביחס לתעריפים שנהגו קודם לכן

במסגרת סדרת כתבות על החרדים, שהתפרסמו בעתון הארץ, כתב העתונאי שחר אילן כי תעריף התמיכות לתלמיד עלה בשיעורים גבוהים ביותר. לדברי שחר אילן, ב- 1997 עמד התעריף לאברך כולל על 650 ש"ח, בעוד אשר "בסוף שנת '90 היה התעריף ששילם משרד הדתות לאברך 200 שקל בלבד. התמיכה בשבע השנים האחרונות גדלה אם כן ב- 225%, או פי 3.25. האינפלציה בתקופה זו עמדה על כ- 110%, כלומר, מדובר בגידול ריאלי של 55% - בניגוד לטענת העסקנים החרדים על שחיקה בתקציב זה" - הארץ, 2.3.98

הנתונים המוצגים בלוח שלעיל מעלים שהכתב לא דייק. הוא השווה את התעריף לתלמיד כולל יום שלם ב- 1997 עם התעריף לתלמיד כולל חצי יום ב- 1990

הלוח מעלה כי התעריף לתלמיד אכן עלה, אך לא בשיעורים בהם נקב שחר אילן

כמה לומדים במערכת החינוך החרדית

המספר הכולל של התלמידים בגינם מעביר משרד הדתות תמיכות עלה מ- 46,292 בשנת 1980 ל- 192,802 ב- 1997 - גידול של פי 4.2

לוח 9 להלן מציג פירוט של הנתונים. הגידול החד ביותר נרשם בקרב תלמידי ישיבות גדולות או גבוהות - מ- 3,670 ב- 1980 ל- 31,128 (גידול של פי 8.5); גידול חד נוסף, של פי 7.4, נרשם בקרב תלמידות אולפנה

שיעור הגידול העולה מנתוני משרד הדתות גבוה באופן משמעותי מכל נתון אחר המתייחס לגידול באוכלוסיית התלמידים בישראל

השיעור אינו תואם את הנתונים המוצגים על-ידי המשרד השני האחראי על החינוך החרדי - משרד החינוך. מספר תלמידי תלמודי תורה עליהם מדווח משרד החינוך עלה בין 1980 ל- 1996 רק פי 2.6 (מערכת החינוך בראי המספרים 1995 ו- 1997, לוחות ג. 11). מספר תלמידי ישיבות עליהן מדווח משרד החינוך עלה באותה תקופה רק פי 1.8 מערכת החינוך בראי המספרים 1995 ו- 1997, לוחות ג. 2

השיעור גבוה מנתוני משרד החינוך על העלייה בחלקו של החינוך החרדי בגיל בית-הספר היסודי. בין השנים 1980 ו- 1996 נרשמה עלייה בשיעור הלומדים בחינוך היסודי ה"עצמאי ואחר" (קטיגוריה הכוללת גם מוסדות לא חרדיים) ובתלמודי תורה, מ- 8% ל- 15.4%; במקביל נרשמה ירידה בשיעור התלמידים היהודים הלומדים בבתי-ספר יסודיים ממלכתיים, מ- 72.4% ל- 64.2%. באותה תקופה, שמר החינוך הממלכתי-דתי על חלקו היחסי: ב- 1980 היה חלקו 19.6%, וב- 1996 - 20.4% משרד החינוך, מערכת החינוך בראי המספרים, 1995 ו- 1997, לוחות ג. 11

אם נתרגם את האחוזים למספרים מוחלטים, נמצא כי מספר הלומדים בחינוך היסודי החרדי עלה מכ- 39,000 לכ- 85,000 תלמידים. זהו גידול של פי 2.2

השיעור אינו תואם את שיעורי הגידול במערכת החינוך הכללית. אוכלוסיית התלמידים היהודית הכללית - מגני הילדים ועד האוניברסיטאות - גדלה בין 1980 ל- 1996 פי 1.4. אם נבחן תת-קבוצות בתוך אוכלוסיית התלמידים הכללית נמצא כי מספר תלמידי גני הילדים גדל פי 1.2, מספר תלמידי החינוך היסודי גדל פי 1.2, מספר תלמידי החינוך העל-יסודי גדל פי 1.8 ומספר של תלמידי האוניברסיטאות גדל פי 1.9 למ"ס, שנתון סטטיסטי 1997, עמ' 10

השיעור גבוה באופן משמעותי גם משיעור הגידול של אוכלוסיית התלמידים הערבים בישראל. זאת, בשעה ששיעורי הילודה בקרב הערבים הישראלים הם גבוהים, בדומה לשיעורי הילודה בקרב היהודים החרדים. ובכן, אוכלוסיית התלמידים הערבים הכללית גדלה בין 1980 ל- 1996 פי 1.5, מספר תלמידי גני חובה גדל פי 1.5, מספר תלמידי החינוך היסודי גדל פי 1.3, ומספר תלמידי החינוך העל-יסודי גדל פי 2.3 - שם:שם

יצוין כי משרד החינוך אינו מפרסם נתונים המאפשרים מעקב אחר המעבר ממוסדות חינוך חרדיים יסודיים למוסדות חינוך חרדיים על-יסודיים

מבט על גילאי 12 - 17 בדיווחי משרד הדתות

האוכלוסייה הכללית של נתמכי משרד הדתות, שגדלה פי 4.2, לדברי המשרד, כוללת גם קבוצות כדוגמת חוזרים בתשובה, שאין להן מקבילות במערכת החינוך הממלכתית. כיון שכך, מן הראוי למקד את הבחינה של נתוני משרד הדתות בתלמידים במוסדות לבני 12 - 17 - שכבה המקבילה לתלמידי חטיבת-הביניים והחטיבה העליונה במערכת החינוך הלא-חרדית, ואשר אודותיה יש נתונים של משרד החינוך

לפי דיווחי משרד הדתות, במאי 1997 עמד מספר התלמידים במוסדות חרדיים לגילאי 12 עד 17 על 103,156, לפי החלוקה שלהלן: 51,765 תלמידי מתיבתא, חטיבות ביניים, ישיבה קטנה, ישיבה תיכונית, נתיב ישיבתי - עיוני ומקצועי; ו- 51,391 תלמידות אולפנה ונתיב אולפני לוח 9 להלן

נתון זה מייצג למעלה מ- 21% מהשכבה של בני/בנות 12-17 היהודים בישראל - למ"ס, שנתון סטטיסטי 1997, לוח 2.18

משרד החינוך, כפי שכבר נאמר, מציג נתונים השונים זה מזה. אולם אף אחד מהם אינו מתקרב לשיעור הנ"ל

לפי אומדן של הגף לסטטיסטיקה במשרד החינוך, היו ב-1997 5,300 בני 17 במוסדות חרדיים שלא מגישים את תלמידיהם לבחינות בגרות. מספר זה היווה 5.2% מכלל בני ה-17 בישראל-משרד החינוך, בחינות בגרות תשנ"ז (1997), עמ' 1

לפי הצעת התקציב של משרד החינוך ל-1998, יהיו בשנה זאת 34,000 תלמידי/ות כיתות ט' - י"ב חרדיות (משרד האוצר, הצעת תקציב משרד החינוך לשנת הכספים 1998 ודברי הסבר, עמ' 208). אם נחלק את המספר הכולל ל-4 הכיתות, נקבל 8,500 תלמידים/ות בכל אחת מארבע שכבות הגיל. מספר זה מהווה בין 10% ל-11% מקבוצות הגיל הרלבנטיות

סיכום

נראה כי מספר התלמידים עליהם בנוי תקציב התמיכות של משרד הדתות גבוה ממספר הלומדים בפועל במוסדות חינוך חרדיים. יש לכך שני הסברים אפשריים עיקריים

א. "ניפוח" של מספר התלמידים על-ידי מוסדות הפונים לבקש תמיכה

ב. הכללת מספר גבוה של תלמידים במוסדות לא חרדיים, המקבלים שיעורים תורניים ממורים חרדיים

משרד מבקר המדינה על איכות הנתונים של משרד הדתות

משרד מבקר המדינה ערך בשני העשורים האחרונים מספר בדיקות של תקציב התמיכות למוסדות חינוך חרדיים. ב-1993 בדק המבקר את אמינות הנתונים על תלמידים חרדיים בשנים 1991 - 1993. מבקר המדינה מצא כי "מספר התלמידים... גדל בין אפריל 1990 לאפריל 1993 ב-30.7%, ובכמה מסוגי המוסדות - אף בשיעור גבוה מזה. גידול כזה גדול שלושה מונים ויותר מהגידול הממוצע באוכלוסייה. [משרד הדתות] לא בדק את הסיבות לעלייה ניכרת זו במספר התלמידים" משרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי 44, עמ' 345

עוד מצא מבקר המדינה כי אלפי תלמידים שמשרד הדתות הגדירם כ"תורתם אומנותם", ודיווח כי הם לומדים יום שלם ועקב כך זכאים לתמיכה, היו, בפועל, מועסקים בשכר (שם:358). כמו כן, ב-23 מוסדות שנבדקו, נמצא כי רשימת התלמידים המזכה בתמיכות כללה גם את ראש הישיבה או את מנהלה, או את שניהם - שם: 360

בדו"ח האחרון של מבקר המדינה, לשנת 1997, נקבע שוב כי תהליך הקצאת התקציב רצוף אי-דיוקים, הגורמים להגדלת מספר התלמידים. להלן כמה מהקביעות המפורטות

המשרד לא הקפיד שמוסדות ידווחו לו על עזיבת תלמידים סמוך למועד העזיבה וכתוצאה מכך הוא המשיך לתמוך במוסדות בגין תלמידים שעזבו, לעתים לאורך זמן

המוסדות אינם מודיעים למשרד על עזיבת תלמידים, ולכן הנתונים שבמצבת התלמידים הנוגעים לתלמידים שעברו ממוסד אחד למשנהו אינם מדויקים

כ-400 תלמידים היו רשומים במצבת התלמידים תחת מספרי זיהוי שכלל אינם קיימים במרשם האוכלוסין; 42 תלמידים היו רשומים תחת מספר זיהוי של אנשים בשם אחר, ואשר לכאורה אינם יהודים

כ-80% מהתלמידים דחוי הגיוס ששמותיהם הופיעו ברשימות הלומדים באוקטובר-נובמבר 1996 של שמונה ישיבות שאינן נתמכות על-ידי המשרד, נמצאו רשומים במצבת התלמידים של המשרד כאילו הם לומדים באותה עת עצמה בישיבות אחרות המקבלות ממנו תמיכה. אותן ישיבות אחרות קיבלו מהמשרד תמיכה בגין תלמידים אלו מבקר המדינה, דו"ח שנתי 48, עמ' 244

משרד מבקר המדינה קרא למשרד הדתות לגשת מיד לבדיקה מעמיקה ופרטנית של הנתונים ולתקן את מצבת התלמידים לפי תוצאות הבדיקה שם:247

הביקורות של משרד מבקר המדינה סובלות ממגבלה רצינית: הן אינן נערכות באופן עוקב, שנה אחר שנה. התוצאה היא שהדו"חות נוטים להאיר בעייה נתונה בנקודת זמן מוגדרת, מבלי להעניק מבט עקבי על פני זמן.

דבר שני: הביקורת היא מדגמית, ולא מקיפה. קשה ללמוד מן הדו"חות האם מערכת הדיווח של משרד הדתות מעוותת בכללותה, או שמא מדובר בטעויות שבשוליים

משרד העבודה והרווחה

השרות לילד ולנוער והמחלקה למוסדות ציבור

משרד העבודה והרווחה משתתף במימון ההחזקה בפנימיות של ילדים שמשפחותיהם אינן מסוגלות למלא את צרכיהם, באופן זמני או קבוע. הגוף הממונה על כך במשרד הוא השרות לילד ולנוער

ב-1994 הפנה השרות לילד ולנוער ילדים ל-215 פנימיות, שבהן מתחנכים גם ילדים ובני נוער שלא נשלחו על-ידי השרות לילד ולנוער. מספר התלמידים הכולל בפנימיות אלה הגיע אז לכ-38,000. אלה שהופנו על-ידי השרות לילד ולנוער מנו באותה שנה 7,713 - כלומר, 20% מכלל התלמידים (השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 60). בשנת 1998 עלה מספר הילדים שהופנו לפנימיות על-ידי השרות לילד ולנוער ל-8,400 משרד האוצר, הצעת התקציב של משרד העבודה והרווחה ודברי הסבר, 1998, עמ' 127

משקלם של החרדים בקרב המופנים לפנימיות גבוה במיוחד. ב-1997 היוו חרדים 33.2% מכלל המופנים - שיעור הגבוה משיעור התלמידים החרדים בקבוצות הגיל הרלבנטיות

מספרם הגבוה של ילדים חרדים המופנים על-ידי השרות לילד ולנוער מעלה את השאלה, האם לא קיים בציבור החרדי שימוש-יתר בהגדרה של "ילדים בסיכון". יש לציין כי השרות לילד ולנוער ממליץ להימנע ככל האפשר מהוצאת הילד מביתו בגיל כה צעיר. יחד עם זאת יש לציין כי לימוד פנימייתי הוא תופעה רווחת במגזר החרדי - לא רק עבור "ילדים בסיכון". לימודים בפנימייה נתפסים כאמצעי מחנך, בעיקר עבור בנים. נתוני עמותת "אשלים" בג'וינט מעלים כי ברחבי הארץ יש 153 פנימיות חרדיות לבנים ו-22 פנימיות לבנות. הרוב המכריע של הפנימיות מצוי באזור תל אביב והמרכז

לוח 10 להלן מעלה כי בשנת 1991 היוו תלמידי פנימיות חרדיות 28% מכלל הילדים היהודים בפנימיות; כעבור שלוש שנים, ב-1994, עלה משקלם ל-31%, וב-1997 הוא עלה עוד ל-33%. מספר הילדים בפנימיות החרדיות עלה בתקופה זאת ב-42%. נראה כי חלק מן העלייה נובע מקליטתם של ילדים עולים שהגיעו ארצה ללא הוריהם - השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 56

לוח 10. ילדים שהופנו לפנימיות, במגזר היהודי, לפי זרם, שנים נבחרות

זרם	1991	1994	1997	% השינוי - 1991 - 1997
סך הכל	6,272	6,947	7,521	20%
חינוך עצמאי	1,756	2,153	2,496	42%
הילדים בחינוך העצמאי כ- % מכלל הילדים	28%	31%	33.2%	

מקור: צבי הויזליך, השרות לילד ולנוער.

סוגי פנימיות

משרד העבודה והרווחה מסווג את הפנימיות לפי אוכלוסיית התלמידים, כלהלן

פנימיות חינוכיות - מיועדות לילדים שאובחנו כבעלי תפקוד תקין או בעלי פגיעה מעטה בהתפתחות, פוטנציאל ההתקדמות שלהם גבוה

פנימיות שיקומיות - מיועדות לילדים עם ליקויי למידה ו/או פער לימודי ניכר ו/או חסכים רגשיים, שהובחנו כבעלי פוטנציאל התפתחות תקין

פנימיות טיפוליות - מיועדות לילדים בעלי תפקוד לקוי בתחומים רבים

תלמידים חרדים שהופנו לפנימיות על ידי השרות לילד ולנוער

פנימיות לגיל היסודי

ב- 1994 למדו בפנימיות לגיל היסודי 3,774 ילדים שהופנו על-ידי השרות לילד ולנוער. 55% מתוכם למדו בזרם הממלכתי, 20% בזרם הממלכתי-דתי ו- 24% בזרם העצמאי (השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 82).
ב- 1997 עמד מספר הילדים החרדים על 950 - צפורה בן-זמרה, מפקחת ארצית, 4.7.98

83 אחוז מהתלמידים החרדים למדו בפנימיות חינוכיות; לעומת זאת, רוב התלמידים שהופנו לזרם הממלכתי למדו בפנימיות המוגדרות כטיפוליות מספר החרדים במסגרות טיפוליות הוא זניח

לוח 11. ילדים בפנימיות לגיל בית-הספר היסודי, במגזר היהודי

שהופנו על ידי משרד העבודה והרווחה

לפי זרם חינוכי וסיווג פנימייה, 1994 באחוזים

זרם החינוך	חינוכיות	שיקומיות	טיפוליות
ממלכתי	17%	46%	93%
ממלכתי - דתי	--	31%	5%
עצמאי	83%	23%	2%
סה"כ	100%	100%	100%
מספר מוחלט	(377)	(2,415)	(981)

מקור: השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 83.

פנימיות לגיל העל-יסודי

בפנימיות לגיל העל-יסודי למדו 2,999 תלמידים בשנת 1994 (השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 82). מתוכם, כפי שמראה לוח 12 להלן, 33% למדו בפנימיות של הזרם הממלכתי, 25% בפנימיות ממלכתיות-דתיות ו- 42% בפנימיות חרדיות. ב- 1997 עמד מספרם על 1,547 צפורה בן זמרה, מפקחת ארצית, 4.7.98

לוח 12. ילדים בפנימיות לגיל בית-הספר העל-יסודי במגזר היהודי,

שהופנו על ידי משרד העבודה והרווחה,

לפי גיל וזרם חינוכי, לשנת 1994 באחוזים

הזרם	%
ממלכתי	%
ממלכתי - דתי	25%
עצמאי	42%
סה"כ	100%

מקור: השרות לילד ולנוער, 1994/95, עמ' 82

הפנימיות החרדיות ב- 1998

לוחות 13 ו- 14 שבעמוד הבא מביאים נתונים על הפנימיות החרדיות בשנת 1998. הנתונים נלקחו מדו"חות המעקב של עמותת "אשלים" בארגון הג'וינט, והם מציינים את כוח הקליטה הכללי של כל מוסד

העיון בלוחות מעלה את הממצאים הבאים

רוב הפנימיות החרדיות הן לבנים - 47, לעומת 18 פנימיות לבנות

רובן הפנימיות החרדיות מוגדר כפנימיות חינוכיות: 83% מהפנימיות לבנות ו- 87% מהפנימיות לבנים

מחצית מכלל הפנימיות החרדיות מצוייה באזור תל-אביב והמרכז

לוח 13. פנימיות חרדיות לבנות אליהן מפנה השרות לילד ולנוער

סוג הפנימייה	קבוצת הגיל	כוח קליטה
אזור תל אביב והמרכז		
10 פנימיות, מזה 9 חינוכיות 1 טיפולית - שיקומית	1 עד 21	2,757 בנות
אזור ירושלים		
2 פנימיות, מזה 1 חינוכית 1 חינוכית - טיפולית	10 עד 23	375 בנות
אזור חיפה והצפון		
3 פנימיות כולן חינוכיות	12 עד 18	603 בנות
אזור הדרום		
3 פנימיות, מזה 2 חינוכיות 1 טיפולית - שיקומית	10 עד 23	510 בנות
סה"כ		
18 פנימיות		4,245 בנות

מקור: "אשלים", עמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם, הג'וינט

לוח 14. פנימיות חרדיות לבנים אליהן מפנה השרות לילד ולנוער

סוג הפנימייה	קבוצת הגיל	כוח הקליטה
אזור תל אביב		
20 פנימיות, מזה 18 חינוכיות 1 חינוכית - טיפולית 1 חינוכית - טיפולית - שיקומית	3 עד 30	3,518 בנים
אזור ירושלים		
7 פנימיות, מזה 5 חינוכיות 1 שיקומית 1 טיפולית - שיקומית	6 עד 24	1,126 בנים
אזור חיפה והצפון		
6 פנימיות, מזה 5 חינוכיות 1 חינוכית - טיפולית	11 עד 30	1,015 בנים
אזור הדרום		
7 פנימיות, מזה 6 חינוכיות 1 חינוכית טיפולית -סגורה זמנית	8 עד 23	1,144 בנים
סה"כ		
40 פנימיות		6,803 בנים
פנימיות חרדיות לבנים בפיקוח השרות לילד ולנוער ללא הפנייה - סה"כ		
7 פנימיות, כולן חינוכיות	8 עד 20	687 בנים

מקור: "אשלים", עמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם, הג'וינט

תקציב השרות לילד ולנוער לפנימיות

ההשתתפות הרגילה של השרות לילד ולנוער

משרד העבודה והרווחה משתתף במימון הפנימיות בדרך של השתתפות בהחזקת התלמידים. תעריפי הסיוע של המשרד משתנים בהתאם לסוג הפנימייה: חינוכית, שיקומית וטיפולית. המימון מורכב מתעריף בסיסי + סל שירותים נלווים

ב- 1998, התעריף הבסיסי לתלמיד בפנימייה חינוכית לגיל היסודי עמד על 1,361 ש"ח לחודש, ועל 1,264 ש"ח לחודש לשהים בפנימיות לגיל העל-יסודי. סל השירותים הנלווים הסתכם בכמה מאות ש"ח נוספים לתלמיד, בהתאם לגיל ולצרכים האישיים - נטלי אפריאט, השרות לילד ולנוער, יוני 1998

תקציב נוסף באמצעות המחלקה למוסדות ציבור

בנפרד מתקציב השרות לילד ולנוער, יש במשרד העבודה והרווחה גם תקציב הקרוי "סיוע לפנימיות חרדיות". ב- 1998 עמד תקציב זה על סך של 52.2 מיליון ש"ח (משרד האוצר, הוראות תקציב משרד העבודה והרווחה, 1998). סכום זה רשום בקרבת תקציב השרות לילד ולנוער, אך בנפרד ממנו. הכסף מיועד לסיוע לפנימיות החרדיות, לפי תלמיד, על בסיס המצב הכלכלי של משפחת התלמיד

מדובר במימון כפול של הפנימיות החרדיות, כאשר על המימון הרגיל של השרות לילד ולנוער מתווסף מימון לפי תלמיד באמצעות המחלקה למוסדות ציבור

בבדיקה שנערכה ב- 1990, מצא מבקר המדינה כי מדובר בתמיכה המועברת על פי צרכים שאינם עולים בהכרח בקנה אחד עם "שיקולים סוציאליים מקצועיים", דהיינו, עם צרכי הטיפול בילדים. עוד מצא מבקר המדינה כי "הכספים שנועדו לתמיכה בפנימיות האמורות הוקצבו בסעיפי התקציב של השרות לילד ולנוער, אך חלוקתם נעשית על ידי מחלקה למוסדות ציבור שבמשרד, שאינה כלולה בשרות" משרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי 41, עמ' 417

באותה בדיקה מצא מבקר המדינה כי מ- 1976 ועד 1990 העבירה המחלקה למוסדות ציבור סיוע לפנימיות חרדיות בגין 4,750 תלמידים שם:שם

לוח 15. השתתפות משרד העבודה והרווחה בהחזקת תלמידים בפנימיות,

לפי זרם ולפי מספר התלמידים, 1990 - 1998

במחירים קבועים לשנת 1997, באלפי ש"ח

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
טיפול חוץ ביתי פנימיות ואומנה	189,172	177,048	186,592	177,032	190,211	212,436	216,908	176,724	224,685
% שינוי		-6.4%	5.4%	-5.1%	7.4%	11.7%	2.1%	-18.5%	27.1%

סיוע לפנימיות תורניות מוסדות ציבור	22,561	45,047	45,480	42,546	42,652	45,507	47,372	49,000	52,295
		100%	2%	7%-	0%	7%	4%	3.4%	6.7%

הערה: תקציב הסיוע לפנימיות התורניות עד שנת 1996, נלקח מסעיף 103854. החל משנת 1997, התקציב מופיע בסעיף חדש 1036 - אין שינוי בתוכן.

מקור: משרד האוצר, הוראות תקציב משרד העבודה והרווחה, שנים שונות.

עבודה

האגף להכשרה מקצועית

האוכלוסייה החרדית מצטיינת בשיעור השתתפות נמוך בכוח העבודה. בשנה-שנתיים האחרונות החל משרד העבודה והרווחה לפעול להעלאת שיעור ההשתתפות של גברים ונשים חרדיים, על-ידי פיתוח קורסים של האגף להכשרה מקצועית לאוכלוסייה החרדית.

השתתפות האוכלוסייה החרדית בכוח עבודה

גברים

החוקרים רות קלינוב ואלי ברמן פירסמו אומדן לשנת 1993, ולפיו 67% מהגברים החרדים שהם תלמידי ישיבות לא עבדו קלינוב וברמן, 1997: 10

אומדן זה גבוה במעט מן האומדן שפירסם חוקר אחר, מומי דהן מבנק ישראל, ולפיו שיעור הגברים החרדים שאינם משתתפים בכוח העבודה ואינם מחפשים עבודה, דהיינו, גברים ש"תורתם אומנותם", עומד על 60%. האומדן של דהן מבוסס על נתוני סקר הכנסות המשפחה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 1995

לא זו בלבד ששיעור ההשתתפות נמוך, אלא שאלה העובדים נוטים לעבוד בחלקי משרה. דהן מסר כי רק 31% מהגברים החרדים שהיו מועסקים ב-1995 עבדו במשרה מלאה, בהשוואה ל-61% מהגברים הלא חרדים. בירושלים עמד שיעור אי-ההשתתפות של גברים חרדים על 72%, ושיעור המועסקים במשרה מלאה על 17% בלבד דהן, 1997

קלינוב וברמן מעריכים כי שיעור הגברים הישראלים בני 25 - 54 שאינם משתתפים בכוח העבודה, עלה מ-6.5% בשנות ה-70 ל-14.5% בשנת 1993. חוקרים אלה סבורים שאחת הסיבות לעלייה זו היא הגידול במספר הגברים החרדים באוכלוסייה

נשים

מקובל לחשוב כי הנשים החרדיות הן הנושאות בעול הפרנסה פרידמן, 1991

בניגוד לכך מעריך מומי דהן מבנק ישראל כי רק 30% מהנשים החרדיות עבדו בפועל בשנת 1995, מתוכן 5% במשרה מלאה ו-20% במשרה חלקית. כאשר כלל דהן בחישובו את כלל הנשים המשתתפות בכוח העבודה האזרחי, דהיינו, גם את הנשים המובטלות, הגיע שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של הנשים החרדיות ל-36% - שיעור נמוך בהשוואה לשיעור של 51% אצל נשים יהודיות לא חרדיות

החוקרות ארזה צ'רצ'מן ויונה גינזברג מהטכניון מציגות נתון מעט גבוה יותר. הן בדקו מדגם של 300 נשים תושבות בני ברק, ומצאו כי 41% מתוכן עבדו מחוץ למשק-ביתן, 45% היו עקרות בית, והיתר פנסיונריות - צ'רצ'מן וגינזברג, 1997

יש לציין כי שיעור המועסקות במדגם של צ'רצ'מן וגינזברג קרוב לשיעור המועסקות בקרב אמהות ל-4 ילדים ויותר בכלל האוכלוסייה היהודית. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השתתפות הנשים קטנה ככל שגדל מספר הילדים: בעוד שבקרב אמהות לילד אחד שיעור ההשתתפות מגיע ל-75%, בקרב אמהות לארבעה ילדים ויותר עומד על 47% (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נשים בראי הסטטיסטיקה, מרץ 1998). כידוע, משפחות עם מספר רב של ילדים הן תופעה רווחת במיוחד בקרב החרדים

באשר לעבודה במשרה חלקית, התופעה רווחת בקרב נשים בישראל ובעולם. ב-1995, 38% מן הנשים הישראליות המועסקות עבדו במשרה חלקית, לעומת 15% בלבד מן הגברים המועסקים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם 1995, לוח 1). ואולם, בקרב נשים חרדיות, שיעור העובדות במשרה חלקית גבוה הרבה יותר: לפי דהן, מדובר ב-80%, כפול מן הממוצע של כלל הנשים בישראל

הכשרה מקצועית

האגף להכשרה מקצועית ולפיתוח כוח אדם במשרד העבודה והרווחה מכשיר דורשי עבודה מובטלים במקצועות שיאפשרו את קליטתם בשוק. **דורש עבודה** מוגדר כאדם שפנה ללשכת העבודה ונרשם לפחות פעם אחת במהלך החודש לשם קבלת עבודה. מאחר וכשני-שלישים מהאוכלוסייה החרדית, נשים וגברים, כלל לא מחפשים עבודה, הרי שהכשרה מקצועית אינה רלבנטית עבורם. ואכן, מתברר כי רוב המתכשרים לעבודה - 90% - הם חוזרים בתשובה. חלקם הם בעלי מקצוע שאותו רכשו בהיותם חילוניים - אביגדור קריל, מפקח ארצי ללימודי היהדות, 22.4.98

לאחרונה החל האגף להכשרה מקצועית לקיים קורסי הכשרה המיועדים לציבור החרדי בלבד. הקורסים נחלקים לשתי קבוצות

קורסי הכשרה בעיסוקים הקשורים באורח החיים הדתי

סופרי סת"ם

שוחטים

משגיחי כשרות

מנקרים

בלניות

קורסים כלליים, שהם בעלי עניין לנשים חרדיות

מטפלות

פאנות מייצרות פאות

ספרות

מחשבים

עד 1997 התקיימו 6 קורסים בלבד לציבור החרדי. בקיץ 1997 פירסם האגף להכשרה מקצועית 72 קורסים חדשים, מתוכם 54 קורסים בעיסוקים הקשורים באורח החיים הדתי (75%) ו- 18 קורסים כלליים (25%). קורס נפתח רק כאשר יש 20 תלמידים. דהיינו, מדובר בסך של כ- 1,100 תלמידים. קורסים אלה היוו כ- 5% מכלל 1,500 הקורסים שמציע האגף להכשרה מקצועית

הקורסים מיועדים לבעלי 12 שנות לימוד שיש להם רקע תורני מוכח. בפועל, מתקבלים גם מי שלא סיימו 12 שנות לימוד, אך לא מתקבלים בעלי 8 שנות לימוד בלבד. יוצא מן הכלל הוא הקורס לבלניות, שהדרישות בו נמוכות יותר. ועדת הקבלה מורכבת מנציגים של שרות התעסוקה, בית-הספר הנותן את הקורס והמפקח על לימודי היהדות באגף להכשרה מקצועית של משרד העבודה והרווחה

הלימודים מתקיימים תוך הפרדה מוחלטת בין גברים לנשים. השיעורים אינם מועברים בכיתות רגילות, אלא בבתי-כנסת

תיאור הקורסים

סופרי סת"ם: קורס זה הוצע לראשונה ב- 1989. על פי אומדן שנערך עבור האגף להכשרה מקצועית יש בבתים ובמוסדות יהודיים ברחבי העולם 40 מיליון מזוזות. הקורס נפתח מתוך הנחה שצפויה דרישה מתמשכת למזוזות. עם סיום הקורס מתקשר הבוגר עם בעל חנות ומבצע את הכתיבה על פי הזמנה. יש 20 קורסים לסופרי סת"ם - הקבוצה הגדולה ביותר מתוך הקורסים לחרדים שמציע האגף. משך הקורס - חצי שנה (960 שעות). אוכלוסיית הלומדים והמלמדים נחשבת לאיכותית ביותר

סופרי הסת"ם עובדים כספקים עצמאיים אל מול הסוחרים, ורבים מהם אינם מדווחים על הכנסותיהם. אנשי משרד העבודה מניחים שאם ייערך מעקב אחר בוגרי הקורסים (במסגרת הבדיקות של השתלבות בוגרי הקורסים בשוק העבודה), רבים מסופרי הסת"ם יצהירו כי אינם עוסקים במקצוע, מחשש ממס הכנסה. במצב כזה, עלול האגף להכשרה מקצועית לעמוד בפני ביקורת כפולה: מצד אחד, על שהוא מציע קורסים שאין להם דרישה בשוק העבודה, ומצד שני, על יצירת מקומות עבודה המעודדים אי תשלום מסים

שוחטים: שוק השחיטה הוא שוק ממוסד, ורוב העובדים בו שכירים. מספר הקורסים עומד על 7 - 8. משך הקורס - 1,030 שעות לימוד

משגיחי כשרות: תחום חדש, יחסית. מספר הקורסים המוצעים - כ- 13. משך הקורס: 604 שעות לימוד

קורס זה זוכה להצלחה משתי סיבות עיקריות: ראשית, הגיוון הרב בסוגי המזון דורש רמה גבוהה של מקצועיות, שאותה חסרים רבים ממשגיחי הכשרות כיום. דבר שני, למקצוע יש ביקוש גדל, לאור העובדה שגופים עסקיים מעונינים לקבל הכשרה כדי לצרף את האוכלוסייה החרדית למעגל לקוחותיהם

מנקרים: המנקר מפריד בין השומן לחלב לאחר השחיטה. מספר הקורסים המוצעים נע בין 1 ל- 2. משך הקורס: 1,100 שעות לימוד

בלניות: הקורסים - 12 במספר - עוסקים בדיני טהרה לנשים במקווה. זהו הקורס הקצר ביותר, והוא נמשך שבועיים 70 שעות לימוד

התפרוסת הגאוגרפית של הקורסים

הקורסים מוצעים ברחבי הארץ, מבית שאן וצפת ועד לנתיבות ואופקים. לוח 16 מתאר את מספר הקורסים לפי יישוב הרשימה אינה סופית

לוח 16. מספר קורסי הכשרה מקצועית לחרדים, לפי יישוב

מספר קורסים	אזור גיאוגרפי/ יישוב
5	אזור הדרום: נתיבות, אופקים, באר שבע
10	ירושלים
3	ביתר עילית
3	אשדוד
1	קרית מלאכי
4	רחובות ויבנה
4	תל אביב
4 (סופרי סתם בלבד)	בני ברק
1 (בלניות)	חדרה
4	אזור השומרון: עמנואל, אלפי מנשה
1 (סופרי סת"ם בלבד)	חיפה
3	עפולה
1	מגדל העמק
4	צפת
4	בית שאן

מקור: אביגדור קריל, מפקח ארצי ללימודי היהדות, 22.4.98

הצורך בהרחבת ההכשרה המקצועית של נשים חרדיות

בתנאים הקיימים, יכולת ההשתתפות של נשים חרדיות בשוק העבודה מוגבלת. מצד אחד, הן האחראיות על ניהול משק הבית, שבו מספר ילדים גבוה מן הממוצע. מצד שני, החינוך התיכון לבנות חרדיות הצטמצם עד לפני זמן לא רב בעיקר למקצוע אחד, ההוראה (בבתי-ספר חרדיים). עם השנים הגיע שוק ההוראה החרדי לרוויה, ובגרות הסמינרים מתקשות למצוא משרה פנויה. מצב זה מוביל לאחרונה לפתיחת מגמות לימוד חדשות - מינהל, פקידות, הנהלת חשבונות, מחשבים ומקצועות פרה-רפואיים

פנינו אל הגב' שרה חורש ממשרד העבודה והרווחה בבקשה לקבל נתונים על השתתפות נשים חרדיות בקורסי הכשרה מקצועית. למרות פניות חוזרות, הנתונים לא נשלחו. במהלך ישיבה של ועדת העבודה והרווחה של הכנסת, בה השתתפה הגב' חורש, פנתה אליה נציגת מרכז אדוה בבקשה לקבל את הנתונים. הגב' חורש

התחייבה לשלחם. הפנייה וההבטחה נרשמו, לבקשת נציגת מרכז אדוה, בפרוטוקול הישיבה. עד למסירת דו"ח זה לדפוס, כחודש וחצי לאחר אותה ישיבה, הנתונים לא התקבלו

פרוייקט הסבת חרדים לתחום התוכנה

לפי דיווחים בתקשורת, מתקיימים בחודשים האחרונים דיונים בין משרד האוצר, משרד הבטחון והתאחדות תעשיית האלקטרוניקה בדבר פרוייקט הסבת חרדים לתחום התוכנה. תכנית הלימודים עתידה להכשיר תוך שנתיים בוגרים שישתלבו בענף ההיי-טק. במקביל לתכנית הלימודים האינטנסיבית, הכוללת השלמת פערים במתמטיקה ובאנגלית, יקבלו התלמידים מדי יום שיעורים מפי רבנים - זאת בכדי להקל עליהם את המעבר לעולם הידע החילוני. הניסוי המתוכנן יהיה בהיקף של שלוש כיתות, אחת בירושלים ושתיים בבני ברק - אחת מהן כיתת נשים. הפרוייקט עדיין לא יצא לדרך עקב מחלוקות עם משרד הבטחון - *ידיעות אחרונות*, 28.4.98

יצוין כי מעורבות משרד הבטחון קשורה למעמדם של התלמידים בכל הנוגע לגיוס לצה"ל. תלמידי ישיבה ש"תורתם-אמונתם" אינם חייבים בגיוס; לעומת זאת, מי שאינו מוכר כ"תורתו אמונתו" חייב בגיוס. נראה שמשרד הבטחון יתבקש להעניק דחיית גיוס

למועמדים

הכשרה מקצועית בשוק הפרטי

הכשרה מקצועית לחרדים מתקיימת גם במסגרות פרטיות. המסגרת הפרטית הגדולה ביותר היא "המרכז החרדי להכשרה מקצועית", בניהולו של הרב יחזקאל פוגל. המרכז מפעיל סניפים בירושלים ובני ברק, ומכשיר קרוב ל-600 גברים ונשים - במסגרות נפרדות. בראיון לעיתון *ידיעות אחרונות* (28.4.98), הסביר הרב פוגל את מקור המשיכה של חרדים לתחום המחשבים: "מחשבים נתפס כתחום מקצועי מאוד, שאינו מחייב השכלה אקדמאית. בעבר, הדרך היחידה לרכוש מקצוע חופשי עברה באוניברסיטה - מה שהיה בלתי אפשרי לציבור החרדי, בגלל התנאים הסביבתיים

שיכון

משרד הבינוי והשיכון

בממשלה הנוכחית מכהן, לראשונה, נציג של הקהילה החרדית בישראל כשר השיכון בפועל. שר הבינוי והשיכון הרשמי הוא ראש הממשלה, בנימין נתניהו, אולם המשרד מנוהל למעשה על ידי סגן-השר, מאיר פורוש, איש אגודת ישראל

משרד השיכון פועל להטבת תנאי השיכון של האוכלוסיה החרדית בשלוש דרכים, שיפורטו להלן

א. הקצאת קרקע למגורים

הדרך הראשונה בה פועל משרד השיכון להטבת תנאי השיכון של האוכלוסיה החרדית היא, הקצאת שטחי קרקע ייעודיים לאוכלוסיה המוגדרת כ"בעלת צביון דתי", כחלק מפרוגרמות הבנייה שלו

משרד מבקר המדינה בדק ב-1997 את דרך הקצאת הקרקעות הללו *דו"ח שנתי מס' 48*, עמ' 123 - 144

דו"ח משרד מבקר המדינה מציין כי משרד הבינוי והשיכון לא הגדיר את המושג "צביון דתי", ואף לא ערך כל מחקר על הקף הצרכים ומאפייני הדיור של אוכלוסייה בעלת צביון דתי השואפת למגורים נפרדים מכלל האוכלוסייה. ואולם, משכבר הוזמן מחקר בנושא זה, בספטמבר 1997, הוא יוחד לצרכי הדיור של האוכלוסייה החרדית בלבד. במלים אחרות, דו"ח משרד מבקר המדינה טוען כי העמימות של המושג "צביון דתי" איפשרה למשרד הבינוי והשיכון למקד את מאמציו באוכלוסיה החרדית בלבד

יצוין כי כבר באוגוסט 1991 הביע היועץ המשפטי לממשלה את התנגדותו לכך שמדיניות הקצאת קרקע לאוכלוסייה בעלת צביון דתי תכלול גם הקצאת קרקע *יחודית לאוכלוסיה חרדית* (דו"ח שנתי מס' 48, עמ' 125). למרות זאת, מצא משרד מבקר המדינה כי "שתי ההנחיות הפרוגרמטיות המרכזיות של המשרד ליזמים הבונים על שטחים המתוכננים לאוכלוסייה בעלת צביון דתי מתבססות על מאפיינים של האוכלוסייה החרדית" - שם:שם

ב. הגדרת יישובים כאזורי עדיפות לאומית

הדרך השנייה בה פועל משרד השיכון להטבת תנאי השיכון של האוכלוסיה החרדית היא, הכללתם של יישובים חרדיים באזורי עדיפות לאומית

הכללה ברשימת "אזורי עדיפות לאומית" היא אחד הכלים החשובים המשמשים את הממשלה להעדפת יישובים או מגזרי אוכלוסיה. יש שתי רמות של העדפה, א' ו-ב', וכל אחת מהן מזכה ברמות שונות של הטבות ותמריצים. רשימת היישובים משקפת העדפות פוליטיות: הממשלה בראשות מפלגת העבודה ביטלה את מעמד עדיפות א' להתנחלויות ביהודה ושומרון; לעומת זאת, הממשלה בראשותו של בנימין נתניהו החזירה התנחלויות ביהודה, שומרון ועזה למעמדן הקודם

ההטבות בנושאי הדיור והבנייה הניתנות לאזורים מועדפים הן כלהלן

סיוע מקום

רוכש דירה חדשה או בונה ביתו באזור עדיפות לאומית א' זכאי לסיוע בסך 60,000 ש"ח, מתוכם 30,000 ש"ח כמענק מותנה (הלוואה שלא חייבת בפרעון, כל עוד הדירה שבעבורה ניתנה הלוואה היא בבעלות הזכאי). סיוע המקום ניתן בנפרד ובנוסף על סיוע אחר, כדוגמת משכנתא (סיוע אישי) לזוג צעיר

מענק פיתוח

באזור עדיפות א' מקבל זכאי של משרד השיכון הרוכש דירה ביישוב עירוני מענק פיתוח של 25,000 ש"ח, ובאזור עדיפות ב' - מענק פיתוח של 20,000 ש"ח

הנחה בהוצאות פיתוח

יזם או קבלן הבונה באזור עדיפות א' (עד יוני 1998), זכאי להשתתפות של 50% בהוצאות פיתוח כלליות לבניה למגורים בבניה רוויה, בפרוייקטים שניזומים על ידי משרד השיכון. החל מיוני 1998, הנחות אלה אמורות להינתן ישירות לרוכשי הדירות ולא ליזמים

הנחות במחיר הקרקע

יזם/קבלן הבונה באזור עדיפות לאומית חוכר את הקרקע ממנהל מקרקעי ישראל במחיר מופחת, המאפשר את הוזלת מחיר הדירה: באזורי עדיפות א' משלמים קבלנים רק 31% מערך הקרקע, ובאזור עדיפות לאומית ב' רק 51% מערך הקרקע

הטבות ליישובים חרדים באזורי עדיפות לאומית: דוגמאות מדו"חות מבקר המדינה

משרד מבקר המדינה ערך ביקורות של פעולות משרד השיכון הכרוכות בהעדפתם של יישובים חרדיים. להלן מספר דוגמאות מתוך דו"חות המבקר

עמנאל

החברה המשכנת החלה בבניית מאות דירות, בלא שנחתמו הסכמי פיתוח ובלא שהמציאה תכניות לגורמים המוסמכים... למרות שלא נערכו ההסדרים החוקיים המאפשרים בנייה כדין על הקרקע, סייע המשרד לחברה ולרוכשי הדירות בהלוואות ובמענקים מתקציב המדינה - דו"ח שנתי 2003: 200

למשתכנים בעמנאל ניתנו הלוואות בסכומים גבוהים ובתנאי סיוע החורגים מאלה שנקבעו על ידי השר ביישובים דומים שם, שם

ביתר עלית

המשרד העניק למשתכנים ביישוב הטבות, כולל מענק בסך 14,500 ש"ח, סכום המהווה בקירוב את סכום עלות הפיתוח לדירה בת 3 חדרים, על פי נתוני המשרד. הטבות ומענקים אלה בהיקפם ובתנאיהם חרגו בכ- 180% ממה שקבע בהחלטתו סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון בתיאום עם שר האוצר דו"ח שנתי 40: 129

בסכומים גבוהים בהרבה מהמקובל על פי למשפחות שרכשו דירה בביתר אושר על ידי ועדות החריגים סיוע (שם) נהלי הקבע של המשרד" (שם),

מודיעין עלית - קרית ספר

יישוב חרדי שהוקם לפני כעשר שנים, מעבר לקו הירוק. בינואר 1997 הוחלט להעניק למודיעין עלית מעמד של אזור עדיפות לאומית ב' בדיוור, למרות שהיישוב לא נכלל ברשימת אזורי העדיפות הלאומית שהוכנה במשרד ראש הממשלה. יישובים סמוכים למודיעין עלית לא קיבלו הטבה דומה

עוד נמסר בדו"ח משרד מבקר המדינה כי ב- 9.3.97 החליט ראש הממשלה על מענק של 10 מיליון ש"ח ליישוב, כהחזרי פיתוח; מענק זה נוסף על מענק שנתי על-ידי הממשלה הקודמת דו"ח שנתי 48, עמ' 129

מענק פיתוח בשיעור של 50% ניתן באזורי עדיפות א' לפרוייקטים המבוצעים ביוזמת משרד הבינוי והשיכון. במודיעין עלית הקרקע פותחה ביוזמת יזמים פרטיים, ולכן לא היה מקום למענק הנוסף. לשם השוואה, המבקרת מציינת כי ביישוב צופים, שניזום אף הוא על ידי יזמים פרטיים, נדחתה בקשה להענקת סיוע בפיתוח

חריש

יישוב ליד ואדי ערה, שיועד במקורו לזוגות צעירים ולעולים חדשים. על פי דו"ח מבקר המדינה, פעל סגן השר מאיר פורוש לשינוי צביונו של היישוב, מיישוב חילוני לחרדי. השר הורה לבדוק אפשרויות של מתן הנחות והטבות שיזילו את מחירי הדירות. בהתאם לכך הוחלט להעניק ליישוב מעמד של אזור עדיפות לאומית א'. צעד זה, בנוסף על הטבות אחרות, נועד להוזיל מחיר של דירה בת 80 מ"ר מ- 112,000 דולר למחיר של 80,000 דולר משרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי מס. 48: עמ' 130

לפי חישובים שערך אגף התקציבים באוצר, אם ישווקו כל הדירות בחריש, תגיע עלות ההנחות בתחום השיכון בלבד לכדי חצי מיליארד ש"ח - משרד מבקר המדינה, דו"ח מס' 48, עמ' 130

ג. הקצאת שיכון ציבורי

הדרך השלישית בה פועל משרד השיכון להטבת תנאי הדיור של האוכלוסיה החרדית היא, הקצאת דיור ציבורי לחרדים

משרד הבינוי והשיכון מחזיק בכ- 110,000 יחידות דיור המושכרות לזכאים - מעוטי יכולת או בעלי צרכים ייחודיים - באמצעות חברות אכלוס שונות. מבקר המדינה ערך ביקורת של פעולות משרד הבינוי והשיכון בתחום הקצאת דיור ציבורי למגזר החרדי. להלן ממצאים עיקריים

בדצמבר 1996 סוכם בין משרד האוצר לבין משרד הבינוי והשיכון, כי לתקציב 1997 יתווספו 170 מיליון ש"ח. הסכום יועד לבנייתן של 600 דירות להשכרה ולהסבתן של עוד 80 דירות להשכרה. על פי ההסכם הקואליציוני, 680 הדירות הללו נועדו לכלל הציבור, אולם בפועל ייעד אותן משרד הבינוי והשיכון לציבור החרדי בלבד; זאת, בניגוד לחוות-דעתו של היועץ המשפטי לממשלה משרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי 48, עמ' 132

עוד נמצא כי משרד הבינוי והשיכון פעל להכללת אברכי כוללים, המוגדרים כמי ש"תורתם אומנותם", במסגרת הזכאים לדיור ציבורי, תוך עקיפת הנהלים של המשרד עצמו ר' פירוט הכללים במשרד מבקר המדינה, דו"ח שנתי 48, עמ' 132

בדיקות המבקרת העלו כי רבים מהנרשמים כלל לא היו זכאים להיכלל בפרוייקט; זאת בשעה שבמשרד הבינוי והשיכון יש רשימה של 2,000 משפחות הזכאיות לדיור ציבורי מסובסד, שלא נמצא להם פתרון דיור

ד. הגברת מימוש משכנתאות

ההטבות שתוארו בסעיפים א' וב' לעיל מובילות להרחבת שיעור המימוש של הזכאות למשכנתאות בקרב האוכלוסיה החרדית

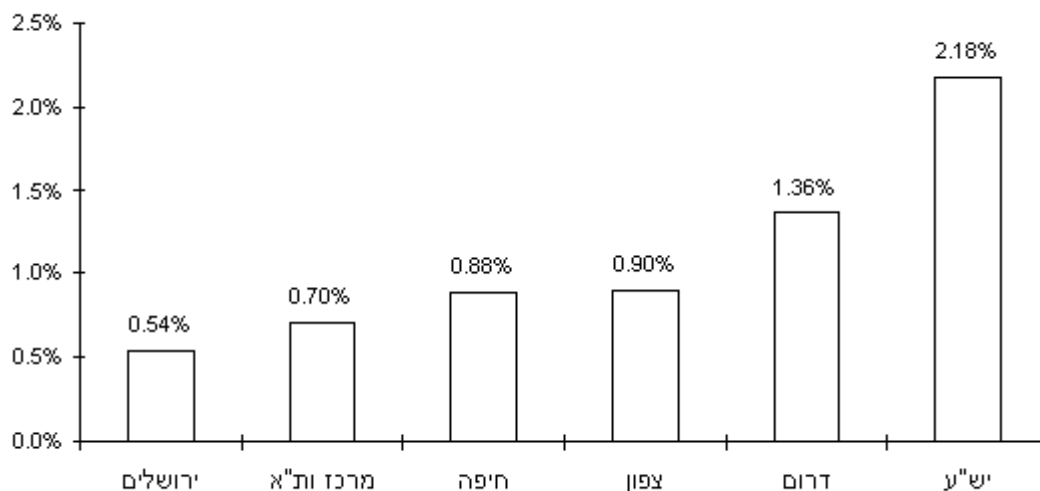
רוב תקציב משרד הבינוי והשיכון מיועד לסיוע בדיוור; החלק הארי של סיוע זה ניתן בצורת משכנתאות לרכישת דירה או לבניית דירה. תקציב המשכנתאות לשנת 1998 עומד על 5.8 מיליארד ש"ח לערך - במחירים שוטפים

מנתונים שנמסרו לנו על-ידי משרד הבינוי והשיכון (לשנת 1997), עולה כי שיעורי המימוש של הזכות למשכנתא גבוהים במיוחד באזורים הנהנים ממכלול ההטבות הממשלתיות.

מן התרשים שלהלן עולה כי שיעור המימוש הגבוה ביותר נרשם במחוז יהודה, שומרון ועזה: מספר מימושי המשכנתאות במחוז זה ב-1997 היה שווה ל-2.18% מכלל התושבים במחוז (לפי מפקד האוכלוסין של 1995). שיעור זה גבוה פי 2.5 לערך מן השיעור המקביל במחוזות חיפה והצפון, פי 3 ממחוזות תל-אביב והמרכז, פי 4 ממחוז ירושלים, ופי 1.6 ממחוז הדרום.

כפי שצוין לעיל, יישובים חרדיים כדוגמת מתתיהו, עמנואל, מודיעין עלית, בית"ר עלית נמצאים בשטחים

תרשים 3. ממשי משכנתאות כאחוז ממספר התושבים, לפי מחוז, בשנת 1997

מקור: משרד הבינוי והשיכון, יחידת המיחשוב

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, רשימת היישובים - מאפיינים גיאוגרפים ואוכלוסייה, 1948 - 1995, פרסום מספר 3, 1998

לוח 17 להלן מתייחס ספציפית ליישובים חרדיים, תוך השוואה ליישובים ואזורים אחרים. מן הלוח עולה כי היישובים החרדיים בשטחים - ביתר עלית, חשמונאים ומודיעין עלית - מצטיינים בשיעור גבוה של מימושי משכנתאות. שיעור גבוה במיוחד נרשם במודיעין עלית: קרוב ל-8%. לעומת זאת, שיעור מימוש המשכנתאות בעיר החרדית בני ברק נמוך מהממוצע הארצי

לוח 17. מממשי משכנתאות, 1997 - קבוצות ויישובים נבחרים

קבוצות ויישובים	% המממשים
כלל האוכלוסייה כולל יש"ע	0.86%
כלל האוכלוסייה ללא יש"ע	0.83%
עיירות פיתוח	1.65%
יש"ע	2.18%
ישובים חרדיים	
ביתר עלית	2.25%
חשמונאים	1.18%
מודיעין עלית קרית ספר	7.94%
בני ברק	0.43%

מקורות: משרד הבינוי והשיכון, יחידת המיחשוב; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, רשימת היישובים - מאפיינים גיאוגרפיים ואוכלוסייה, 1948 - 1995, פרסום מספר 3, 1998

מקורות

דהן מומי. 1997. האוכלוסייה החרדית והרשות המקומית: חלק א' - התחלקות ההכנסות בירושלים. מכון ירושלים לחקר ישראל טיוטה

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 1998. רשימת היישובים - מאפיינים גיאוגרפיים ואוכלוסייה, 1948 - 1995. פרסום מס' 3 של מפקד האוכלוסין 1995

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 1998. נשים בראי המספרים

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 1997. סקרי כוח אדם 1995. פרסום מס' 1057

מבקר המדינה. שנים שונות. דו"ח שנתי

מרכז אדוה. 1998. זכאים לתעודת בגרות לפי יישוב 1994 - 1996

מרכז אדוה. 1998. מקום מגורים ורמת שכר בישראל, 1995

משרד האוצר. שנים שונות. הצעת התקציב לשנת הכספים ודברי הסבר, משרד הדתות

משרד האוצר. שנים שונות. הצעת תקציב לשנת דברי הסבר, משרד החינוך התרבות והספורט

משרד האוצר. שנים שונות. הצעת תקציב לשנת הכספים ודברי הסבר, משרד העבודה והרווחה

משרד האוצר. שנים שונות. הוראות תקציב משרד הדתות

משרד האוצר. שנים שונות. הוראות תקציב משרד החינוך והתרבות

משרד האוצר. שנים שונות. הוראות תקציב משרד העבודה והרווחה

משרד הבינוי והשיכון. 1998. מממשי משכנתאות לפי יישוב לשנת 1997. יחידת המיחשוב

משרד החינוך. 1997. מערכת החינוך בראי היישובים 1997

משרד החינוך. שנים שונות. מערכת החינוך בראי המספרים

משרד העבודה והרווחה, האגף לשירותים אישיים וחברתיים. 1996. השרות לילד ולנוער 1994/5. עורך: יוסי כורזים

פרידמן, מנחם. 1991. החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים. מכון ירושלים לחקר ישראל

צ'רצמן ארזה וגינזברג יונה. 1997. תכנית אב בבני ברק - דו"ח חברתי מסכם. הטכניון: המרכז לחקר העיר והאזור

רוזנהק, זאב. 1995. מקורותיה והתפתחותה של מדינת רווחה דואלית: האוכלוסיה הערבית במדינת הרווחה הישראלית. עבודת ד"ר. האוניברסיטה העברית

שחר אילן. 1998. סדרת כתבות בעיתון הארץ

Berman, Eli, and Ruth Klinov. 1997. *Human Capital Investment and Nonparticipation: Evidence from a Sample with Infinite Horizons, or: Jewish Father Stops Going to Work*. The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel.